

ΣΕΙΡΑ ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΘΝΙΚΟΙ 9

ISBN 978 960 8097 32 2

© 2007 Εκδόσεις Θύραθεν

Βασ. Ηρακλείου 40 - Θεσσαλονίκη 54623

τηλ. 2310 244609 241917

www.thyrathen.gr

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται, άνευ γραπτής άδειας του εκδότη, η κατά οποιοδήποτε μέσο αντιγραφή και εν γένει αναπαραγωγή ή αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση μέρους ή συνόλου του έργου.

ΖΩΣΙΜΟΣ

ΝΕΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

306 - 410 μ.Χ.

Μετάφραση
Γιάννης Αβραμίδης - Θεοφάνης Καλαϊτζάκης, δ. φ.

Πρόλογος
Αλέξιος Σαββίδης
καθηγητής Παν/μίου Αιγαίου

Εισαγωγή - Σχόλια
Θεοφάνης Καλαϊτζάκης

ΘΥΡΑΘΕΝ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

έξυπνα αλλά ούτε και επακριβώς ... Μια δίκαιη αποτίμηση θα μπορούσε να επικεντρωθεί στο ενδιαφέρον με το οποίο δικαιούται να εμφανίζεται ως ένας ανατολικός ιστοριογράφος του έκτου αιώνα που έγραφε όταν, κατά τη γνώμη του, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είχε ήδη πέσει, ενώ ο ίδιος επιχειρούσε να εξηγήσει γιατί κάτι τέτοιο είχε συμβεί²¹».

Νέα Σμύρνη - πόλη της Ρόδου
Χριστούγεννα 2006

ΑΛΕΞΙΟΣ Γ.Κ. ΣΑΒΒΙΔΗΣ

Καθηγητής Ιστορίας Μεσαιωνικών και Βυζαντινών Χρόνων
Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

21. Μετάφρ. Ridley, σ. XV (εισαγωγή).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΜΟΝΟ ΩΣ ΜΙΚΡΟ ΘΑΥΜΑ²² θα μπορούσε να θεωρηθεί η διάσωση του ιστορικού έργου ενός Εθνικού συγγραφέα της πρωτοβυζαντινής εποχής, τον οποίο ελάχιστοι Βυζαντινοί ομότεχνοί του θα μπορούσαν να έχουν στη διάθεσή τους ή, και αν είχαν, θα τολμούσαν να μνημονεύσουν ή και να παραθέσουν αποσπάσματα από το έργο του – μόνο για λόγους πολεμικής βέβαια.²³ Στην Αναγέννηση το μοναδικό χειρόγραφο, μέσα από το οποίο το έργο του έφτασε ως τις μέρες μας, υπήρξε αντικείμενο ρητής καταδίκης από τον Πάπα Πίο τον Ε', αφού καταχωνιάστηκε στα μυχαίτατα της Βατικανής Βιβλιοθήκης («*damnatum tenebris et carcere caeco*»²⁴) και απαγορεύτηκε (όχι πάντοτε επιτυχώς) η μελέτη του ως τα τέλη σχεδόν του Ιδού αιώνα. Έκτοτε και ως τις μέρες μας – παραδόξως πάλι – το οιο-νεί απαγορευμένο αυτό έργο είχε την τύχη να εκδοθεί εννέα φορές, ό-σες ελάχιστοι άλλοι μείζονες ιστορικοί ή λόγιοι θα μπορούσαν να φα-νταστούν για τα δικά τους πονήματα. Αυτό το «θαύμα» της διάσω-σης του έργου του και το παράδοξο των πυκνών εκδόσεών του μπο-

22. Paschoud, *Εισαγωγή* LXXVI.

23. Όπως: Ευάγγριος, Ιωάννης Αντιοχείας, Ευστάθιος Επιφανείας, Λεξικό Σουί-δα, Φώτιος (πατριάρχης) και Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος.

24. Paschoud, *Εισαγωγή* LXXXI.

ρεί να κατανοηθεί μόνο αν ληφθούν υπ' όψιν ορισμένα μοναδικά χαρακτηριστικά που συνιστούν και την αξία του.

Ο άνθρωπος

Ο Ζώσιμος έζησε στο δεύτερο μισό του 5ου αιώνα και πιθανώς μία ή δύο δεκαετίες επιπλέον (περ. 450-520 μ.Χ.). Δεν γνωρίζουμε τον τόπο καταγωγής του ούτε τον τόπο όπου έζησε και έδρασε. Πιθανώς καταγόταν από την Παλαιστίνη (Γάζα ή Ασκαλώνα) και μάλλον έζησε για κάποιο χρονικό διάστημα στην Κωνσταντινούπολη. Φαίνεται ότι για κάποιο (άγνωστο πόσο) χρονικό διάστημα άσκησε το επάγγελμα του συνήγορου του δημόσιου ταμείου, ως «κόμης αποφισκοσυνήγορου», ένα είδος κρατικού δικαστικού ή μάλλον φορολογικού υπαλλήλου²⁵. Αν κρίνει κανείς από το ίδιο το έργο του θα πρέπει να απέκτησε μια ικανή αλλά όχι εξαιρετική παιδεία. Υπήρξε συνειδητός οπαδός της αρχαίας θρησκείας – «*της εξαγίστου και μιανῆς τῶν Ἑλλήνων θρησκείας*»²⁶ –, όπως αυτή είχε μετασχηματιστεί κατά τον 5ο μεταχριστιανικό αιώνα σε ένα συγκρητιστικό αμάλγαμα αρχαιοελληνικών, ρωμαϊκών και ανατολικών επιδράσεων. Και είναι αυτή ακριβώς η ιδιότητά του που αποτέλεσε την αιχμή του δόρατος της κριτικής που του άσκησαν κατά καιρούς οι ελάχιστοι μεσαιωνικοί αναγνώστες του, από τον Ευάγριο ως το Φώτιο («*Ἔστι τὴν θρησκείαν ἀσεβῆς καὶ πολλάκις ἐν πολλοῖς ὑλακτῶν κατὰ τῶν εὐσεβῶν*»²⁷) και τον παλατιανό ιεροκήρυκα του Λουδοβίκου ΙΔ', τον Bossuet («*ο πλέον δεδηλωμένος αντίπαλος του χριστιανισμού και των χριστιανῶν*»²⁸).

25. Βλ. σχετικά: Paschoud, *Εισαγωγή* IX - XX, όπου και αναφορά στη βιβλιογραφία.

26. Όπως τον βιογραφεί ο Ευάγριος (βλ. σημ. 28 εδώ).

27. Βιβλιοθήκη Φωτίου: έκδ. R. Henry (collection G. Budé), Paris 1960, τόμ. II, σ. 65, και έκδ. Κανάκη, Φώτιος (επιμ. έκδ. Στ. Ευθυμιάδης), σ. 450. 3-4 και 22-23, 452. 6-7.

28. Παρά Paschoud, *Εισαγωγή*, ό.π. LXXXVI.

Το έργο του

Η πρώτη κριτική για το έργο του Ζώσιμου προέρχεται από τον εκκλησιαστικό ιστορικό Ευάγριο²⁹. Στο 3ο κεφάλαιο των *Ιστοριών* του, σε μια παρατεταμένη θεατρική αποστροφή («*φῆς δέ, ὡ ἐξάγιστε καὶ παμμίαρε σὺ ...*»³⁰) τον κατηγορεί ότι διαστρέφει την ιστορική αλήθεια, για να εξυπηρετήσει την «*μιαρὰν τῶν Ἑλλήνων θρησκείαν*». Κι αφού παραθέσει μεγάλα αποσπάσματα από το έργο του, επιστρέφει στο β' πρόσωπο και καταλήγει: «*σύ, φῆς, ὡ ἀλίτῆρι καὶ παλαμναῖε δαίμον...*».

Εντούτοις, την πρώτη φύχραιμη κριτική θα πραγματοποιήσει ο πατριάρχης Φώτιος³¹, τρεις αιώνες αργότερα. Το σχετικό απόσπασμα αποτελεί ταυτόχρονα και λιτό βιογραφικό σημείωμα για τον άνθρωπο και το ιστορικό του έργο. Το παραθέτουμε:

Ανεγνώσθη ἱστορικὸν λόγους ἐξ Ζωσίμου κόμητος ἀπὸ φισκοσυνήγορου. Ἔστι τὴν θρησκείαν ἀσεβῆς καὶ πολλάκις ἐν πολλοῖς ὑλακτῶν κατὰ τῶν εὐσεβῶν, σύντομος δὲ καὶ τὴν φράσιν εὐκρινῆς τε καὶ καθαρῆς, οὐδὲ τοῦ ἡδέος ἀπακισμένος.

Ἀρχεται μὲν τῆς ἱστορίας, ὡς ἂν τις εἴποι, ἀπὸ Αὐγούστου, ἐπιτρέχει δὲ πάντας τοὺς μέχρι Διοκλητιανοῦ, φιλήν ὥσπερ τὴν ἀνάρρησιν καὶ τὴν διαδοχὴν αὐτῶν ἀφηγοῦμενος. Ἀπὸ δὲ Διοκλητιανοῦ πλατύτερον περὶ τῶν βεβασιλευκότων διαλαμβάνει ἐν βιβλίῳ πέντε.

Τὸ γὰρ πρῶτον τοὺς μέχρι Διοκλητιανοῦ ἀπὸ Αὐγούστου ἀριθμεῖται. Καὶ πληροὶ τὴν ἔκτην βίβλον ἐν ἐκείνοις ἀπαρτιζομένην τοῖς χρόνοις ἐν οἷς Ἀλάριχος τὴν Ρώμην τὸ δεύτερον πολιορκῶν καὶ τῶν ἐνοικούντων ἀπορομμένων, λύει τὴν πολιορκίαν, βασιλέα τούτοις Ἀτταλον ἀνειπών. Ἔττα δὲ καὶ τῆς βασιλείας τούτου παραλύσας διὰ τὸ μὴ δοκεῖν εὐ διατίθεσθαι τὰ τῆς ἐγκεχειρισμένης αὐτῷ βασιλείας, πρὸς Ὀνώριον τὸν βασιλέα κατὰ τὴν Ῥάβενναν διατρίβοντα ἐφ' ᾧ σπείσασθαι ἔστο. Ἀλλὰ Σάρος, Γότθος καὶ αὐτός, διάφορος ὢν Ἀλαρίχῳ, ἔχων τε ὑπ' αὐτὸν ἄχρι τριακοσίων καὶ προστεθείς Ὀνωρίῳ καὶ

29. J. Bidez - L. Parmentier (εκδ.), *The ecclesiastical history of Evagrius, with the scholia*, London 1898, σσ. 139-144.

30. Ό.π., σ. 141, στ. 21.

31. Βλ. εδώ σημ. 27.

συμπολεμείν αὐτῶ κατὰ Ἀλαρίχου διατεινόμενος, ἐμποδῶν ἔσθη. Καὶ ἡ μὲν ἕκτη αὐτῶ ἱστορία ὠδε τελευτᾷ.

Ἐἴποι δ' ἂν τις οὐ γράφαι αὐτὸν ἱστορίαν, ἀλλὰ μεταγράφαι τὴν Εὐναπίου, τῶ συντόμῳ μόνον διαφέρουσαν, καὶ ὅτι οὐχ, ὡσπερ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ οὗτος Στελίχωνα διασύρει· τὰ δ' ἄλλα κατὰ τὴν ἱστορίαν σχεδόν τι ὁ αὐτός, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τῶν εὐσεβῶν βασιλείων διαβολαῖς. Δοκεῖ δέ μοι καὶ οὗτος δύο ἐκδόσεις, ὡσπερ κάκεινος, πεποιημένα. Ἀλλὰ τούτου μὲν τὴν προτέραν οὐκ εἶδον· ἐξ ὧν δὲ ἦν ἀνέγνωμεν ἐπέγραφε "νέας ἐκδόσεως" συμβαλεῖν ἦν καὶ ἑτέραν αὐτῶ, ὡσπερ καὶ τῶ Εὐναπίῳ, ἐκδεδοσθαι. Σαφῆς δὲ μᾶλλον οὗτος καὶ συντομώτερος, ὡσπερ ἔφημεν, Εὐναπίου, καὶ ταῖς τροπαῖς, εἰ μὴ σπάσιον, οὐ κεχηρμένον.

Στο σημείωμα αυτό υπάρχουν τα πάντα, ή σχεδόν τα πάντα για την *Ιστορία Νέα*. Κάποιος Ζώσιμος, κάποτε κρατικός υπάλληλος στο δημόσιο ταμείο, εξέδωσε για δεύτερη φορά την *Ιστορία* του, όπου αφηγείται τα γεγονότα από την εποχή του Αυγούστου (επιτροχάδην) ως το Διοκλητιανό, και (αναλυτικότερα) από το Διοκλητιανό ως τη στιγμή που ο Αλάριχος λύνει τη δεύτερη πολιτορχία της Ρώμης και πηγαίνει στη Ραβέννα με σκοπό να συνάψει συνθήκη ειρήνης με τον (δυτικό) αυτοκράτορα Ονώριο [410 μ.Χ.]. Το παραπάνω περιεχόμενο είναι οργανωμένο σε έξι βιβλία, ο δε συγγραφέας του είναι εθνικός και φανατικός εχθρός των χριστιανών – γι' αυτό, άλλωστε, διαβάλλει τους ευσεβείς χριστιανούς αυτοκράτορες, κυρίως τον Κωνσταντίνο και το Θεοδοσίο Α'. Το έργο δεν είναι πρωτότυπο· αποτελεί σχεδόν αντιγραφή ενός άλλου εθνικού ιστορικού, του Ευνάπιου, του οποίου όμως υπερτερεί κατά το ότι είναι σαφέστερος, συντομότερος και καλλιπέστερος – προσθέτει ο Φώτιος.

Από όσα λοιπόν παραθέτει ο αξύνους αυτός Βυζαντινός αναγνώστης του Ζώσιμου, εμείς συμπεραίνουμε σήμερα αβίαστα ότι είχε μπροστά του ένα χειρόγραφο σαν αυτό που έχουμε και εμείς στη διάθεσή μας για να διαβάσουμε το Ζώσιμο – με δυο μόνο εξαιρέσεις ή διαφωνίες: πρώτον, στο δικό μας χειρόγραφο υπάρχουν κάποια *πενά* που πιθανώς εκείνο του Φωτίου δεν είχε· και δεύτερον, η υπόθεσή του ότι *Νέα Ιστορία* σημαίνει νέα έκδοση δεν μας βρίσκει καθόλου σύμφωνους. Και μια ακόμα διαφορά, που ανέδειξε η σύγχρονη έρευνα: οι πηγές (αντιγραφής ή μεταγραφής) του Ζώσιμου είναι περισσότερες από μία. Βέ-

βαια, υπάρχουν και οι παραλείψεις στο σημείωμα αυτό του Φωτίου – παραλείψεις ασφαλώς από άγνοια. Έτσι, δεν μας λείπει τίποτα για το πότε έζησε ο συγγραφέας της *Ιστορίας Νέας*, πού έζησε ή πότε έγραψε.

Σ' ό,τι αφορά το πότε έγραψε την *Ιστορία* του ο Ζώσιμος, σήμερα υπάρχει σχεδόν απόλυτη ομοφωνία ανάμεσα στους ειδικούς ερευνητές του έργου του. Ξεκινώντας από ένα *terminus post quem* (425 μ.Χ.) και ένα *terminus ante quem* (518 μ.Χ.), η έρευνα μπόρεσε να περιορίσει αυτά τα όρια και, τελικά, να ορίσει τα έτη 498-502 ως το πιθανότερο χρονικό εύρος μέσα στο οποίο ο Ζώσιμος έγραψε το έργο του³².

Σχετικά με τον τίτλο του έργου του, *Ιστορία Νέα*, όπως παραδίδεται από το μοναδικό σωζόμενο χειρόγραφο, θα πρέπει να πούμε εδώ ότι ο Φώτιος έκανε λάθος που εξέλαβε το *Νέα* ως «νέα» –δηλ. δεύτερη– έκδοση (κατά το πρότυπο του Ευνάπιου). Σήμερα μπορούμε να πούμε ότι αυτό το *Νέα* έχει την έννοια της *σύγχρονης, πρόσφατης* ή, έστω, *διαφορετικής* *Ιστορίας*. Βέβαια τα γεγονότα που αφηγείται ο Ζώσιμος δεν είναι σύγχρονά του, αφού εξικνούνται μόνο ως την πρώτη δεκαετία του 5ου αιώνα, ενώ, κυρίως ειπείν, ο 4ος αιώνας είναι το αντικείμενο του (σ' αυτόν αφιερώνονται τα τέσσερα από τα έξι βιβλία). Όστε και πάλι η εξήγησή μας δεν φαίνεται επαρκής, εκτός και αν δώσουμε στη *Νέα* τη σημασία της «πρόσφατης», με πολύ χαλαρό όμως τρόπο: αυτά που προηγήθηκαν της σημερινής κατάστασης και την έχουν καθορίσει. Πιο συγκεκριμένα: Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σήμερα βρίσκεται σε παρακμή «κατά βραχὺ βαρβαρωθεῖσα εἰς ὀλίγον τι, καὶ αὐτὸ διαφθαρέν, περιέστη³³» και εγώ, ο Ζώσιμος, «ἔρχομαι λέξων ὅπως ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ Ρωμαῖοι σφίσιν ἀτασταλίησιν διέφθειραν³⁴».

Έχουμε ήδη προσημειώσει το χρονολογικό εύρος της ιστορικής αφήγησης του Ζώσιμου. Ενώ το κύριο μέρος της καταλαμβάνει ο 4ος αιώνας, εντούτοις κάνει μια πολύ σύντομη χρονογραφική αναδρομή στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα από τον Τρωϊκό πόλεμο και

32. Βλ. κυρίως Paschoud, *Εισαγωγή* XXII - XX, αλλά και Ridley, *Εισαγωγή* XXII. Επίσης, A. Cameron, "The date of Zosimus' New History", *Philologus* 113 (1969) 106-110.

33. Ζώσιμος I, 58.4.

34. Ζώσιμος I, 57.1.

τη χτίση της Ρώμης για να καταλήξει σε ένα πιο στέρεο έδαφος: την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου. Ο Οκταβιανός Αύγουστος συνιστά για το Ζώσιμο ένα όριο για τον απλούστατο λόγο ότι επί της εποχής του εγκαινιάστηκε, κατά την άποψή του, η παρακμή της αυτοκρατορίας. Αλλά βέβαια, την ευθύνη της οριστικής σήψης την επιρρίπτει στους χριστιανούς αυτοκράτορες του 4ου αιώνα.

Τα έξι βιβλία που συνιστούν τη *Νέα Ιστορία* είναι άνισα μεταξύ τους σε έκταση, αλλά και με κάποια κενά. Το πρώτο από τα βιβλία αυτά αποτελείται από 73 κεφάλαια (=56 σελίδες στην έκδ. Paschoud) και διακρίνεται σε τέσσερις θεματικές ενότητες: τα κεφάλαια 1-5 αφιερώνονται στην ελληνορωμαϊκή προϊστορία και ιστορία από τον Τρωϊκό πόλεμο ως την άνοδο στην εξουσία του Οκταβιανού Αυγούστου, στα κεφάλαια 6-22 παρατίθενται εν συντομία οι αυτοκράτορες από τον Οκταβιανό ως το Φίλιππο Άραβα (31 π.Χ. - 249 μ.Χ.), στα κεφάλαια από 23 έως 46 γίνεται επιτροχάδην αναφορά στους αυτοκράτορες από το Φίλιππο Άραβα ως τον Κλαύδιο Β' Γοθικό (249-270 μ.Χ.), ενώ στα υπόλοιπα (47-73) εξιστορείται, πάλι περιληπτικά, η ρωμαϊκή ιστορία από το θάνατο του Κλαύδιου Β' ως την άνοδο στην εξουσία του Διοκλητιανού (270-284 μ. Χ.).

Στο δεύτερο βιβλίο (55 κεφάλαια = 58 σελίδες στην ίδια έκδοση) συναντούμε μια δυσάρεστη έκπληξη: ενώ θα περίμενε κανείς να συνεχίζεται η αφήγηση με την εποχή του Διοκλητιανού, κάτι τέτοιο δε συμβαίνει. Αντίθετα, τα κεφάλαια 1-7 συνιστούν μια παρέμβαση αφιερωμένη αποκλειστικά στην ίδρυση και εξέλιξη της γιορτής των Σεκουλαρίων. Καθώς, λοιπόν, απουσιάζει η εξιστόρηση της εποχής του Διοκλητιανού (284-305), οι ερευνητές έχουν υποθέσει ότι το αφηγηματικό αυτό κενό σημαίνει ότι από το χειρόγραφο έχουν αφαιρεθεί τα ανάλογα χωρία. Γιατί συνέβη αυτό; Η πιθανότερη απάντηση είναι ότι οφείλεται σε παρέμβαση κάποιου φανατικού χριστιανού αντιγραφέα που θέλησε με τον τρόπο αυτό να διαγράψει από την *Ιστορία* το δώκτη του χριστιανισμού Διοκλητιανό. Σε κάθε περίπτωση, το υπάρχον κείμενο συνεχίζεται με τα κεφάλαια 8-28, όπου παρουσιάζεται η πάλη για την εξουσία των διαδόχων του Διοκλητιανού ως την ανάρρηση του Κωνσταντίνου Α' σε μοναδικό ηγεμόνα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (305-324). Και το δεύτερο βιβλίο συνεχίζεται με την 3η ενότητα (κεφ. 29-39), αφιερωμένη στη βασιλεία του Κωνσταντίνου Α'

ως το θάνατό του (337 μ.Χ.), ενώ η τελευταία ενότητα (κεφ. 40-55) πραγματεύεται τους αγώνες των διαδόχων του Κωνσταντίνου εναντίον των βαρβάρων αλλά και των σφετεριστών της εξουσίας, φθάνοντας ως την εκτέλεση του Γάλλου από τον Κωνσταντίνο Β' το 354.

Το τρίτο βιβλίο (36 κεφάλαια = 51 σελίδες) είναι στο μεγαλύτερο μέρος του αφιερωμένο στον αυτοκράτορα Ιουλιανό: στα κεφ. 1-11 ως Καίσαρα στη Γαλατία και στη συνέχεια Αύγουστο (355-363 μ.Χ.), στα κεφ. 12-29 στην περσική εκστρατεία του ως το θάνατό του, ενώ τα κεφ. 30-36 δαπανώνται για τους αμέσως επόμενους διαδόχους του, τον Ιοβιανό και τον Ουαλεντινιανό Α' - κι όλα αυτά για την περίοδο από τον Ιούνιο του 363 ως το Φεβρουάριο του 364 μ.Χ.

Το τέταρτο βιβλίο (59 κεφάλαια = 68 σελίδες) μπορεί να χωριστεί σε πέντε ενότητες. Η 1η (κεφ. 1-17) παρουσιάζει τα γεγονότα της βασιλείας του Ουαλεντινιανού Α' και του Ουάλεντα (364-375 μ.Χ.), ενώ η 2η (κεφ. 18-24) ιστορεί την τρομερή περίοδο από το 375 ως το 379 (άνοδος στην εξουσία του Θεοδοσίου Α') που αφιερώνεται κυρίως στους αγώνες του Ουάλη να αντιμετωπίσει τους Γότθους, καταλήγοντας στην πολυθρήνητη ήττα της Αδριανούπολης. Η 3η ενότητα (κεφ. 25-36) καλύπτει ένα μέρος της βασιλείας του Θεοδοσίου Α' ως το θάνατο του Γρατιανού το 383 μ.Χ., ενώ στην 4η ενότητα (κεφ. 37-47) η αφήγηση αναλώνεται στο σφετεριστή αυτοκράτορα Μάξιμο ως την τελική ήττα του από το Θεοδόσιο. Τέλος, η ενότητα 5 (κεφ. 48-59) ανήκει στο Θεοδόσιο Α' από τη νίκη του ενάντια στο Μάξιμο ως το τέλος της βασιλείας του (395 μ.Χ.).

Το πέμπτο βιβλίο αποτελείται από 51 κεφάλαια (=68 σελίδες), οργανωμένα σε έξι ενότητες: (α) περίοδος επιτροπείας Ρουφίνου από τον Ιανουάριο ως το Νοέμβριο του 395' (β) επιτροπεία Ευτρόπιου από το Νοέμβριο του 395 ως το καλοκαίρι του 399' (γ) οι εξελίξεις στη Μικρά Ασία και το Δούναβη ως την πτώση του Ευτρόπιου το 404' (δ) οι εξελίξεις στη Δύση ως την εκτέλεση του Στηλίκωνα το 408' (ε) η πρώτη πολιορκία της Ρώμης από τον Αλάριχο το Φθινόπωρο του 408' και (στ) οι εξελίξεις στην Ιταλία κατά τη διάρκεια του έτους 409.

Το έκτο βιβλίο, τέλος, είναι συντομότερο (είτε γιατί χάθηκε κάποιο τμήμα του είτε -το πιθανότερο- γιατί ο Ζώσιμος δεν πρόλαβε να το ολοκληρώσει): τα κεφάλαια 1-13 περιέχουν μια αναδρομική αφήγηση για τον σφετεριστή Κωνσταντίνο (406-409 μ.Χ.) ενώ μετά επανέρ-

χονται στην εξιστόρηση των γεγονότων από το τέλος του έτους 409 ως το καλοκαίρι του 410, λίγο πριν από την άλωση και λεηλασία της Ρώμης από τον Αλάριχο, τον Αύγουστο αυτής της χρονιάς. Και εδώ τελειώνει η *Ιστορία Νέα* του Ζώσιμου.

Το ιστοριογραφικό πρότυπο του Ζώσιμου είναι ο Πολύβιος, αφού φιλοδόξησε να συντάξει την ιστορική του ύλη κάτω από ένα παρόμοιο τελεολογικό ερμηνευτικό σχήμα. Ήδη στην πρώτη παράγραφο του πρώτου κεφαλαίου του πρώτου βιβλίου του, σε μια περίοδο 17 στίχων χωρίς ενδιάμεση αναπνοή, επιχειρεί να μας πληροφορήσει για το πρότυπό του αλλά και για τη δική του πρόθεση: «*Πολυβίω τῷ Μεγαλοπολίτῃ, μνήμη παραδοῦναι τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀξιόλογα τῶν ἔργων προελομένω [...] οἱ Ῥωμαῖοι [...] εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἤρθησαν τύχης ὥστε [...]*»³⁵. Αλλά δεν ολοκληρώνει εδώ τη σκέψη του. Θα πρέπει να διαβάσουμε 56 ακόμα κεφάλαια του πρώτου βιβλίου του για να συναντήσουμε τη συνέχεια: «*Πολυβίου γὰρ ὅπως ἐκτήσαντο Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ διεξεληθόντος, ὅπως ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν αὐτὴν διέφθειραν ἔρχομαι λέξων.*»³⁶. Έχοντας, όμως, επίγνωση αυτής της εκκεμότητας αλλά και της ταχύτητας με την οποία αφηγείται τις εξελίξεις πολλῶν αἰώνων, σημειώνει επιπλέον: «*εἰ καὶ τὴν ἱστορίαν ἐν ἐπιδρομῇ φαίνομαι ποιησάμενος διὰ τὴν εἰρημένην ἐν προοιμίῳ μοι πρόθεσιν*»». Πράγματι, ο Ζώσιμος έκανε πράξη την πρόθεσή του, ακολουθώντας το πρότυπό του: ο μεν Πολύβιος ιστόρησε την άνοδο και κατίσχυση των Ρωμαίων στο μεγαλύτερο μέρος του τότε γνωστού κόσμου, ενώ ο ίδιος αφηγήθηκε την παρακμή και εκβαρβάρωση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από τον Οκταβιανό Αύγουστο ως την πρώτη δεκαετία του 5ου αιώνα. Έτσι τουλάχιστον είδε αυτός την πορεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από το σημείο που αποφάσισε να αφηγηθεί τις τύχες της.

35. Ζώσιμος, I, 1.1.

36. Ζώσιμος, I, 57.1.

Η ιδεολογία του

Με βάση αυτόν τον εκπεφρασμένο στόχο της συγγραφής του, ο Ζώσιμος οργανώνει το υλικό του πάνω σε δυο ερμηνευτικούς άξονες: πρώτον, η σταδιακή αποδυνάμωση της αρχαίας θρησκείας επέφερε την απόσυρση της εύνοιας των θεών προς τη Ρώμη και, δεύτερον, οι ασεβείς αυτοκράτορες του 4ου αιώνα με τις ενέργειές τους επιτάχυναν την πτώση της στα χέρια των βαρβάρων. Ακριβώς πάνω σ' αυτούς τους άξονες συσσωρεύεται πληροφοριακό υλικό παρμένο από προηγούμενους ομοϊδέατες ιστορικούς (Ευνάπιος, Ολυμπιόδωρος), ενώ ενδιάμεσα στις πληροφορίες αυτές εντοιχίζονται οι πολιτικές και θρησκευτικές θέσεις του συγγραφέα μας. Γιατί, πράγματι, το έργο του Ζώσιμου είναι ένα έργο στρατευμένο, ένα έργο με θέση πολιτική και ιδεολογική. Αυτή, άλλωστε, η θέση αποτελεί και την προσωπική και εν μέρει πρωτότυπη συνεισφορά του ιστοριογράφου μας στο, κατά πολλούς, συμπληρωματικό του πόνημα. Ο θετικός ήρωάς του δεν είναι άλλος από τον Ιουλιανό, κάτι που γίνεται εύκολα αντιληπτό μέσα από τις ευλογίες του 3ου βιβλίου του. Γι' αυτό και ο Ευάγριος τον ειρωνεύεται, επιχαίροντας: *οἶα πέπονθεν ὁ σὸς καὶ τῶν σῶν ὀργίων θιασώτης*³⁷. Αντίθετα, οι αντίμαχοι του ήρωά του είναι οι μεγάλοι χριστιανοί αυτοκράτορες του 4ου αιώνα, ο Κωνσταντίνος Α΄ και ο Θεοδόσιος Α΄.

Προκειμένου βέβαια να επιβεβαιώσει τη θέση του ο Ζώσιμος δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει τα όπλα των αντιπάλων του χριστιανών ιστορικών ή θεολόγων (π.χ. Ευσέβιου Καισαρείας, Αυγουστίνου κ.ά.), όπως διαστρεβλώσεις της αλήθειας, επιμελημένες παραλείψεις αλλά και όλα τα τεχνάσματα που προμήθευε η παραδεδομένη μεταφυσική της εποχής: τη Μοίρα, τη Θεία Πρόνοια, τα θαύματα, τα τερατώδη φαινόμενα, χρησμούς και όνειρα, την αστρολογία, τη μαγεία, τις θεοφάνειες κ.ά. Γενικά, ένα πνεύμα μοιρολατρίας και πεσσιμισμού διατρέχει όλη την ιστορική αφήγηση του Ζώσιμου.

37. Ευάγριος, ό.π., σ. 142, στ. 30.

Οι πηγές του

Σε ό,τι αφορά στις πηγές του, ο Ζώσιμος δεν υπήρξε ούτε ευφυής ούτε πρωτότυπος κατά τη χρήση τους. Είχε μπροστά του και αντέγραφε κατά βούληση από τα κείμενα των ιστορικών Ευνάπιο (από τις Σάρδεις) και Ολυμπιόδωρου (από τις Θήβες της Αιγύπτου), κυρίως, αλλά και από άλλες πηγές, όπως ο ιστορικός Δέξιππος, ο φιλόσοφος Συριανός, ο Νικόμαχος Φλαβιανός, ο Πίσανδρος, Σιβυλλικοί χρησμοί κ.ά. Πιο συγκεκριμένα, κι όπως σημειώνεται με σαφήνεια ήδη στον Πρόλογο αυτής της έκδοσης, ο Ζώσιμος σχεδόν αντιγράφει για μεν το τμήμα του έργου του από το βιβλίο 1.47 ως το βιβλίο 5.26 τον Ευνάπιο, για δε το τμήμα από το βιβλίο 5.27 ως το τέλος (βιβλίο 6.13) τον Ολυμπιόδωρο Θηβών. Για το τμήμα του πρώτου βιβλίου του (κεφ. 1-46) έχει μάλλον έμμεσα αντλήσει από το Δέξιππο ή και άλλους άγνωστους σε μας ιστορικούς. Το ζήτημα των πηγών του Ζώσιμου το έθεσε βέβαια εξαρχής ο πατριάρχης Φώτιος στο κριτικό του σημείωμα: «*Εἴποι δ' ἂν τις οὐ γράφαι αὐτὸν ἱστορίαν, ἀλλὰ μεταγράφαι τὴν Εὐναπίου, τῶ συντόμῳ μόνον διαφέρουσιν [...]* τὰ δ' ἄλλα κατὰ τὴν ἱστορίαν σχεδὸν τι ὁ αὐτός [...]

Γλώσσα και ὕφος

Για τη γλώσσα του Ζώσιμου οι παρατηρήσεις της σύγχρονης κριτικής δεν είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές³⁸. Καταρχάς τα ελληνικά του δεν είναι απολύτως δικής του παραγωγής, αφού ο λόγος του εξαρτάται εν πολλοίς από τις πηγές του. Σε κάθε περίπτωση, τα ελληνικά του δεν διαφέρουν από την Κοινή της εποχής του, αυτήν που οι λόγιοι συγγραφείς χρησιμοποιούσαν κατά κανόνα. Εντούτοις, θα πρέπει να δεχθούμε ότι η σύνταξη είναι δική του: μια σύνταξη στερεότυπη, κουραστική, με ατελείωτες μετοχικές προτάσεις και γενικές απολύτους. Αλλά αυτό δεν συνιστά ιδιαίτερο πρόβλημα τόσο στην κατανόηση όσο στην ακριβή απόδοσή τους στη νεοελληνική, όπου απλώς θα πρέπει να τε-

38. Βλ., π.χ., Paschoud, *Εισαγωγή* LXX - LXXV.

μαχιστεί ο μακροπερίοδος λόγος του για να γίνει εύληπτος. Προβλήματα —όχι αξεπέραστα— κάποτε δημιουργεί και η ορολογική ασάφεια στη μεταγραφή των τίτλων των ρωμαϊκών αξιωμάτων, πολιτικών και στρατιωτικών, αφού ο Ζώσιμος δεν υιοθετεί τους λατινικούς όρους, αλλά προτιμά περιγραφικές περιφράσεις³⁹. Για όλα τα παραπάνω ο σύγχρονος αναγνώστης και μελετητής δυσκολεύεται να συμφωνήσει με τις παρατηρήσεις του πατριάρχη Φώτιου σχετικά με το ὕφος του ιστορικού μας: «*σύντομος δὲ καὶ τὴν φράσιν εὐκρινὴς τε καὶ καθαρός, οὐδὲ τοῦ ἡδέος ἀπακισμένος*», δηλαδή λιτός, σαφής και ευχάριστος. Σύντομος και λιτός πράγματι είναι ο λόγος του, αλλά όχι πάντα σαφής όμως σπανίως: όσο για το ευχάριστος, υπάρχουν αντιρρήσεις, αφού οι περισσότεροι μελετητές του χαρακτηρίζουν το ὕφος του —το λιγότερο— ως αδέξιο⁴⁰.

Αξιοπιστία και ιστορική σημασία

Πολλοί ειδικοί έχουν αποτιμήσει με αυστηρή φρασεολογία το έργο του Ζώσιμου για τις ποικίλες ανεπάρκειές του: χρονολογικές συγχύσεις, άγνοια της γεωγραφίας, αδυναμία προσήλωσής του σ' ένα σχεδιάγραμμα σύνθεσης του υλικού του, παρεκβάσεις, αντιφάσεις, επαναλήψεις αλλά και συχνά δουλική εξάρτηση από τις πηγές του. Σε μια πιο φύχραμη αποτίμηση του έργου του θα λέγαμε ότι ο Ζώσιμος είναι ένας μέτριος ιστοριογράφος και όχι μόνο ένας αδέξιος συμπιλητής: καθώς, όμως, χρησιμοποιεί απωλεσθείσες πηγές, μάς είναι «διπλά πολύτιμος»⁴¹. Αλλά ο σημερινός αναγνώστης, και ιδιαίτερα ο ιστορικός ερευνητής, θα πρέπει να χρησιμοποιεί τον Ζώσιμο με προσοχή: να μπορεί να διακρίνει τα δύο παράλληλα στρώματα του υλικού της αφήγησής του, το πληροφοριακό και το ιδεολογικό. Για το πρώτο, σήμερα γνωρίζουμε από ποικίλες άλλες πηγές τι μπορεί να είναι αξιόπιστο και τι όχι⁴², ενώ το δεύτερο, το ιδεολογικό, είναι εξαιρετικά εν-

39. Βλ. Ridley, "The fourth and fifth century civil and military hierarchy in Zosimus", *Byzantion* 40 (1970) 91-104.

40. Πρβλ. Paschoud, *Εισαγωγή*, ό.π., LXXI.

41. Paschoud, *Εισαγωγή* LXVI.

42. Στο σημείο αυτό είναι απολύτως επιβεβλημένο για τον σύγχρονο ιστορικό

διαφέρουν από την άποψη της ιστορίας των ιδεών, αφού συνιστά μια συμπαγή παγανιστική φιλοσοφία της ιστορίας. Καθώς, μάλιστα, αυτή η ερμηνεία της ιστορίας αντιπαράκειται σ' εκείνη των χριστιανών ιστορικών ή διανοητών της ίδιας εποχής (π.χ. Ευσεβίου, Αυγουστίνου κ.ά.), ο Ζώσιμος αποτελεί ένα μοναδικό μνημείο για την Ιστορία των Ιδεών⁴³.

Ιστορία του κειμένου

Ήδη έχουμε παρατηρήσει ότι η ιστορία του κειμένου του Ζώσιμου είναι ενδιαφέρουσα. Ενόσω ζούσε ο συγγραφέας της *Νέας Ιστορίας* το κείμενο δεν φαίνεται να εκδόθηκε. Κι αυτό για λόγους πρόνοιας εκ μέρους του συγγραφέα του, ο οποίος, όντας Εθνικός, θα κινδύνευε ποικιλοτρόπως. Επεξεργάστηκε απλώς τα πέντε πρώτα βιβλία του, ενώ το έκτο το άφησε, για κάποιους λόγους, ατελείωτο και από άποψη περιεχομένου και από άποψη μορφής. Μετά το θάνατό του το εξέδωσαν, κατά πάσα πιθανότητα, οι φίλοι του.

Ο πρώτος που το χρησιμοποίησε –προκειμένου να το ανασκευάσει– υπήρξε ο εκκλησιαστικός ιστορικός Ευάγγριος. Στη συνέχεια ο Ζώσιμος χρησιμοποιήθηκε από τους συμπληρωτές του Λεξικού *Σουίδα* και των *Excerpta de Legationibus*, όπως επίσης από το Φώτιο και πολύ αργότερα από το Νικηφόρο Κάλλιστο Ξανθόπουλο. Αγνωούμε φυσικά με ποια μορφή γνώρισαν το έργο του Ζώσιμου οι παραπάνω χρήστες του. Σε κάθε περίπτωση, ελάχιστα φαίνεται ήταν τα κυκλοφορούντα αντίγραφα της *Νέας Ιστορίας*. Ένα από αυτά υπήρχε στη βιβλιοθήκη της μονής του Στουδίου στην Κωνσταντινούπολη, απ' όπου και προέρχεται το μοναδικό χειρόγραφο που έχουμε στη διάθεσή μας σήμερα. Πρόκειται για τον κώδικα Vaticanus Graecus 156, πόνημα τεσσάρων διαδοχικών αντιγραφών του ΙΟΥ αιώνα. Η πρώτη μαρτυρία της πα-

μελετητή αυτής της εποχής να λαμβάνει υπ' όψιν του πάντοτε τα σχόλια τόσο του R. Ridley όσο και κυρίως τα εκτεταμένα εκείνα του Fr. Paschoud, που συνοδεύουν τις μεταφράσεις τους, στην αγγλική και γαλλική αντίστοιχα.

43. Πρβλ. W. Kaegi, *Byzantium and the decline of Rome*, Princeton 1968 (ιδ. το 3ο κεφ.: Zosimus and the climax of pagan historical apologetics, σσ. 99-145).

ρουσίας του χειρόγραφου αυτού ανάγεται στο έτος 1475, ενώ η πρώτη χρήση του ως πηγής έγινε το 1489. Τον επόμενο αιώνα ελάχιστα υπήρξαν εκείνοι που είχαν πρόσβαση στον κώδικα, εωσότου ο πάπας Πίος Ε' απαγόρευσε (το 1572) την ανάγνωσή του – χωρίς ιδιαίτερη αυστηρότητα στην εφαρμογή της εντολής του.

Η πρώτη έντυπη έκδοσή του (τα δύο πρώτα βιβλία) οφείλεται στον Henricus Stephanus (Henri Estienne) το 1581 στη Γενεύη, με παράλληλη λατινική μετάφραση από τον Johannes Löwenklau (Leunclavius) του έτους 1576. Το 1590 ο F. Sylburg εξέδωσε στη Φραγκφούρτη για πρώτη φορά όλο το κείμενο του Ζώσιμου. Ακολούθησαν άλλες πέντε ανατυπώσεις με ή χωρίς σχόλια⁴⁴. Η πρώτη κριτική έκδοσή του έγινε από τον L. Mendelssohn (Λειψία 1887, εκδ. Teubner). Η τελευταία (9η) πλήρης έκδοση του κειμένου ανήκει στον Fr. Paschoud (Παρίσι 1971-1989) με εισαγωγή, κείμενο, παράλληλη γαλλική μετάφραση, κριτικό υπόμνημα και πυκνό σχολιασμό.

Η παρούσα έκδοση

Η παρούσα νεοελληνική απόδοση, που συνοδεύει αντικριστά το πρωτότυπο κείμενο εδώ, είναι η πρώτη στη γλώσσα μας. Αν έπρεπε να σημειώσουμε μια μόνο από τις ποικίλες δυσχέρειες που συναντήσαμε σ' αυτή την απόδοση, θα αναφέραμε τη σχεδόν παντελή απουσία ζωσιμικών σπουδών στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, παράλληλα με το έλλειμμα των ιστορικών ερευνών για τον «μεγάλο» αιώνα, τον 4ο μεταχριστιανικό. Έτσι, τα πολύπλοκα προβλήματα που έθετε όχι τόσο η κατά λέξιν απόδοση του ζωσιμικού έργου όσο η πιστή μεταφορά του πνεύματος του κειμένου, έπρεπε να αντιμετωπιστούν με βάση τη γαλλόφωνη και αγγλόφωνη κυρίως βιβλιογραφία. Κι ενώ η καταφυγή σ' αυτή τη βιβλιογραφία δε συνιστούσε ιδιαίτερο πρόβλημα, αίφνης προέκυψε ένα δίλημμα από την τριβή μας αυτή: να συναγωνιστούμε τις ξενόγλωσσες μεταφράσεις στον πυκνό ιστορικό και φιλολογικό σχολιασμό που τις συνοδεύει ή να περιοριστούμε σ' ένα λιτό και απολύτως αναγκαίο σχολιασμό. Η πρώτη επιλογή θα μας οδηγούσε σε

44. Για όλα αυτά βλ. αναλυτικότερα Paschoud, Εισαγωγή LXXV-LXXXVIII.

αδιέξοδο, αφού θα προέκυπτε μια τέτοια διόγκωση του υλικού που θα κατέληγε σε πολύτομη έκδοση⁴⁵, πράγμα που θα μας απομάκρυνε από τον αρχικό μας σχεδιασμό. Η δεύτερη επιλογή κρίθηκε, επομένως, η μόνη εφικτή γι' αυτό που εξαρχής θελήσαμε να είναι αυτή η έκδοση: ένας σχετικά εύχρηστος τόμος με το πρωτότυπο κείμενο του Ζώσιμου και νεοελληνική απόδοση των πέντε από τα έξι βιβλία του. Η συνοπτική παρουσίαση του α' βιβλίου κρίθηκε ως μη επιβλαβής για την ενότητα του έργου, αφού ούτως ή άλλως το τμήμα αυτό αποτελεί μια περίληψη—μια απλή τιτλοφόρηση γεγονότων—από τον Οκταβιανό Αύγουστο ως τον Διοκλητιανό.

Αναφορικά με τον απώτερο στόχο αυτού του εκδοτικού εγχειρήματος, θα λέγαμε ότι δεν είναι άλλος πέραν της επιθυμίας μας να καλύψουμε ένα βιβλιογραφικό κενό και να παράσχουμε στον Έλληνα αναγνώστη και τον ιστορικό ερευνητή, σε ένα μόνο τόμο—προσιτό από κάθε άποψη—τον τελευταίο Εθνικό ιστοριογράφο της Ύστερης Αρχαιότητας.

ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ

45. Αρχεί να λάβει κανείς υπ' όψιν ότι στην έκδοση Paschoud το υλικό καταλαμβάνει πέντε τόμους.

ΖΩΣΙΜΟΣ ΝΕΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

- 2.15.2 Παρασκευαζομένου δὲ μείζονι δυνάμει καὶ Μαξεντίου, Ῥωμαίων μὲν καὶ Ἰταλῶν εἰς ὀκτὼ μυριάδας αὐτῶ συνεμάχουν, καὶ Τυρρηνοῶν ὅσοι τὴν παραλίαν ἄπασαν ἄκου, παρείχοντο δὲ καὶ Καρχηδόνιοι στράτευμα μυριάδων τεσσάρων, καὶ Σικελιώται πρὸς τούτοις, ὥστε εἶναι τὸ στράτευμα πᾶν ἑπτακαίδεκα μυριάδων, ἰππέων δὲ μυρίων πρὸς τοῖς ὀκτακισχιλίοις.
- 2.15.3 Τοσαύτη παρασκευασαμένων ἀμφοτέρων στρατιᾶ, Μαξέντιος γέφυραν ἐπὶ τοῦ Θύμβριδος ἐπήγνυτο, μὴ συνάψας ἄπασαν ἀπὸ τῆς ὄχθης τῆς πρὸς τῇ πόλει μέχρι τῆς ἄλλης, ἀλλ' εἰς δύο διελάμενος μέρη, ὥστε ἐν τῷ μεσαιτάτῳ τοῦ ποταμοῦ τὰ πληροῦντα μέρος τῆς γεφύρας ἐκάτερον συναντᾶν πως ἀλλήλοις περόνας [δὲ] σιδηραῖς, ἀνασπώμεναις ἡνίκα ἂν τις <μῆ> βουλευθείη ζυγῶσαι τὴν γέφυραν.
- 2.15.4 Ἐπέταξε <δὲ> τοῖς μηχανοποιοῖς, ἐπειδὴν ἴδωσι τὸν Κωνσταντίνου στρατὸν τῇ ζεύξει τῆς γεφύρας ἐφεστῶτα, ἀνασπάσαι τὰς περόνας καὶ διαλύσαι τὴν γέφυραν, ὥστε εἰς τὸν ποταμὸν τοὺς ἐπὶ ταύτῃ ἐστῶτας πεσεῖν· καὶ Μαξέντιος μὲν ταῦτα ἐμηχανᾶτο.
- 2.16.1 Κωνσταντίνος δὲ μέχρι τῆς Ῥώμης ἅμα τῷ στρατῷ προελθὼν ἐν τῷ πεδίῳ τῷ πρὸ τῆς πόλεως ἐστρατοπεδεύετο, ἀναπεπταμένῳ τε ὄντι καὶ ἐς ἰππασίαν ἐπιτηδείῳ· Μαξέντιος δὲ ἐναποκλείσας ἑαυτὸν τοῖς θεοῖς ἱερεῖα προσήγαγεν καὶ τῶν ἱεροσόφων περὶ τῆς τοῦ πολέμου τύχης ἀνεπυνθάνετο καὶ τὰ Σιβύλλης διηρουνᾶτο· καὶ τι θέσφατον εὐρῶν σημαῖνον ὡς ἀνάγκη τὸν ἐπὶ βλάβῃ τι πράττοντα Ῥωμαίων οἰκτρῶ θανάτῳ περιπεσεῖν, πρὸς ἑαυτοῦ τὸ λόγιον ἐλάμβανεν ὡς δὴ τοὺς ἐπελθόντας τῇ Ῥώμῃ καὶ ταύτην διανοοιμένους ἐλεῖν ἀμυνόμενος.
- 2.16.2 Ἐξέβη δὲ ὅπερ ἦν ἀληθές· ἐξαγαγόντος γὰρ Μαξεντίου πρὸ τῆς Ῥώμης τὸ στράτευμα, καὶ τὴν γέφυραν <ἦν> αὐτὸς ἐξευξε διαβάντος, γλαυκῆς ἀπίρω πλήθει καταπτᾶσαι τὸ τεῖχος ἐπλήρωσαν· ὅπερ θεασάμενος ὁ Κωνσταντίνος ἐνεκελεύετο τάττεσθαι τοῖς οἰκείοις· στάντων δὲ κατὰ κέρατα τῶν στρατοπέδων ἀντίων ἀλλήλοις, ἐπαφῆκε τὴν ἵππον ὁ Κωνσταντίνος, ἥ δὲ ἐπελάσασα τῶν ἐναντίων ἰππέων ἐχράτει.
- 2.16.3 Ἀρθέντος δὲ καὶ τοῖς πεζοῖς τοῦ σημείου, καὶ οὗτοι σὺν κόσμῳ τοῖς

Ο Μαξέντιος συγκέντρωνε ἀκόμη μεγαλύτερες δυνάμεις: μαζί του συμπαρατάχθηκαν ογδόντα χιλιάδες Ῥωμαῖοι καὶ Ἰταλοὶ στρατιῶτες ἀλλὰ καὶ οἱ Τυρρηνοὶ ἀπὸ ολόκληρη τὴν παραλιακὴ ζώνη. Οἱ Καρχηδόνιοι ἐπίσης τοῦ ἐστεῖλαν σαράντα χιλιάδες, οἱ Σικελοὶ τὸ ἴδιο, καὶ ἔτσι τὸ σύνολο τῶν στρατιωτικῶν τοῦ δυνάμεων ἀνερχόταν σε εκατὸν ἐβδομήντα χιλιάδες πεζοῦς καὶ δεκαοχτῶ χιλιάδες ἰπτεῖς.¹⁰

Ἡ μάχη στὴ Μουλβία γέφυρα Καὶ ἐνῶ οἱ δύο ἀντίπαλοι εἶχαν συγκεντρώσει τόσο πολὺ στρατό, ὁ Μαξέντιος ἐστήσε μιὰ γέφυρα στὸν Τίβερη (ὄχι μονοκόμματη ἀπὸ τὴν μιὰ ὄχθη ὡς τὴν ἄλλη, ἀλλὰ χωρισμένη σε δυο τμήματα· καὶ στὴ μέση ἀκριβῶς ἡ γέφυρα ἔδενε με σιδηροδοκοὺς ποὺ μπορούσαν νὰ ἀφαιροῦνται κάθε φορὰ ποὺ κάποιος ἤθελε νὰ ἀποσυνδέσει τὰ δυο μέρη). Ἐδωσε μάλιστα ὁ Μαξέντιος ἐντολὴ στους μηχανικοὺς του, ὅταν δουν τὸ στρατὸ τοῦ Κωνσταντίνου νὰ πατᾶ στο σημεῖο ἐκεῖνο ποὺ γινόταν ἡ ζεύξη τῆς γεφύρας, τότε νὰ τραβήξουν τὶς σιδηροδοκοὺς γιὰ ν' ἀνοίξει ἡ γέφυρα καὶ νὰ πέσουν στο ποτάμι ὅσοι θὰ βρίσκονταν ἐπάνω. Τέτοιο σχέδιο εἶχε μηχανευτεῖ ὁ Μαξέντιος.

16. Ο Κωνσταντίνος εἶχε προελάσει με τὸ στρατὸ τοῦ μέχρι τὴ Ῥώμη καὶ στρατοπεδεύεσε ἐξω ἀπὸ τὴν πόλη, στὴν ανοιχτὴ πεδιάδα ποὺ ἦταν ὅ,τι ἔπρεπε γιὰ τὸ ἰππικό. Ὁ Μαξέντιος παρέμεινε κλεισμένος στὴν πόλη καὶ τελοῦσε θυσιῆς στους θεοὺς καὶ ρωτοῦσε τοὺς οἰωνοσκόπους γιὰ τὴν ἐκβίαση τοῦ πολέμου, μελετώντας συγχρόνως τὰ σιβυλλικά κείμενα. Ἐκεῖ βρήκε μιὰ προφητεία ποὺ ἔλεγε ὅτι θὰ βρεῖ οἰκτρὸ θάνατο ὅποιος τολμήσει νὰ βλάψει τοὺς κατοίκους τῆς Ῥώμης. Κι αὐτὸ τὸ ἐξέλαβε ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἦταν ποὺ προστάτευε τὴ Ῥώμη ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ ἐπίδοξους κατακτητῆς τῆς. Ὅμως ἡ ἐκβίαση τῶν γεγονότων [Οκτ. 312] ἔδειξε ποῖα ἦταν ἡ ἀλήθεια. Ὁ Μαξέντιος οδήγησε τὸ στρατὸ τοῦ ἐξω ἀπὸ τὴν πόλη καὶ πέρασε ἀπὸ τὴν γέφυρα ποὺ εἶχε ὁ ἴδιος κατασκευάσει, ὁπότε ἓνα ἀπείρο πλήθος ἀπὸ κουκουβάγιες κάλυψε τὸ τεῖχος στο σημεῖο αὐτό.¹¹ Μόλις τὸ εἶδε αὐτὸ ὁ Κωνσταντίνος, ἔδωσε ἐντολὴ στο στρατὸ τοῦ νὰ πάρει θέσεις μάχης. Μόλις ἀντιπαρατάχθηκαν οἱ δύο στρατοί, ὁ Κωνσταντίνος ἐξάπελυσε τὸ ἰππικό του, τὸ ὁποῖο ἐπέλασε καὶ κατατρόπωσε τὸ ἐχθρικό ἰππικό.

Ἦστερα δόθηκε σινιάλο νὰ ἐπιτεθεῖ καὶ τὸ πεζικό, τὸ ὁποῖο κινήθηκε

πολεμίοις ἐπήεσαν· γενομένης δὲ μάχης καρτερᾶς αὐτοὶ μὲν Ῥωμαῖοι καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἰταλίας σύμμαχοι πρὸς τὸ κινδυνεύειν ἀπάκνουν, ἀπαλλαγὴν εὐρεῖν πικρᾶς εὐχόμενοι τυραννίδος, τῶν δὲ ἄλλων στρατιωτῶν ἄφατον ἐπιπτεν πλῆθος ὑπὸ τε τῶν ἰππέων συμπατούμενον καὶ ἀναιρούμενον ὑπὸ τῶν πεζῶν.

- 2.16.4 Μέχρι μὲν οὖν ἡ ἵππος ἀντεῖχεν, ἐδόκει πως ἐλπίς ὑπεῖναι τῷ Μαξεντίῳ· τῶν δὲ ἰππέων ἐνδόντων, ἅμα τοῖς λειπομένοις εἰς φυγὴν τραπεῖς ἴετο διὰ τῆς τοῦ ποταμοῦ γεφύρας ἐπὶ τὴν πόλιν· οὐκ ἐνεγκόντων δὲ τῶν ζύλων τὸ βάρος ἀλλὰ ῥαγέντων, ἐφέρετο μετὰ πλήθους ἄλλου καὶ αὐτὸς Μαξέντιος κατὰ τοῦ ποταμοῦ.
- 2.17.1 Ἀγγελθείσης δὲ τοῖς ἐν τῇ πόλει τῆς νίκης, χαίρειν μὲν οὐδεὶς ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ἐθάρρει δέει τοῦ τὴν ἀγγελίαν οἴεσθαι τινὰς εἶναι ψευδῆ· τῆς δὲ Μαξεντίου κεφαλῆς ἐπὶ δόρατος ἀνενεχθείσης, ἀποθέμενοι τὸν φόβον εἰς ἡδονὴν τὴν ἀθυμίαν μετήγαγον.
- 2.17.2 Ἐπὶ τούτοις οὕτως ἐχθᾶσιν ὁ Κωνσταντῖνος ὀλίγοις μὲν τισι τῶν ἐπιτηδειοτάτων Μαξεντίῳ δίκην ἐπέθηκεν τοὺς δὲ πραιτωριανούς στρατιώτας ἐκτρίψας καὶ τὰ φρούρια τὰ τούτους ἔχοντα καθελὼν, διαθήμενός τε τὰ κατὰ τὴν Ῥώμην, ἐπὶ Κελτοὺς καὶ Γαλάτας ἐξώρμησεν· μεταπεμφάμενος δὲ Λικίνιον ἐν τῷ Μεδιολάνῳ κατεγγυᾶ τὴν ἀδελφὴν τούτῳ Κωνσταντίαν, ἣν καὶ πρότερον αὐτῷ δώσειν ὑπέσχετο τῆς πρὸς Μαξέντιον δυσμενεῖας κοινωνὸν ἔχειν βουλόμενος.
- 2.17.3 Τούτου πραχθέντος Κωνσταντῖνος μὲν ἐπὶ Κελτοὺς ἀνεχώρει, Λικινίῳ δὲ καὶ Μαξιμίῳ πολέμων ἐμφυλίων ὑπεκκαυθέντων καὶ μάχης ἐν Ἰλλυριοῖς καρτερᾶς γενομένης, ἔδοξεν μὲν τὴν ἀρχὴν ὁ Λικίνιος ἐλαττοῦσθαι, παραχρῆμα δὲ ἀναμαχεσάμενος εἰς φυγὴν τρέπει τὸν Μαξιμίον, ὃς διὰ τῆς ἐώας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἀπίων ἐλπιδὶ τοῦ συναγαγεῖν εἰς τὸν πόλεμον δυνάμεις ἀρκούσας ἐν Ταρσῷ τελευτᾷ.
- 2.18.1 Οὕτω τῆς βασιλείας εἰς Κωνσταντῖνον καὶ Λικίνιον περιστάσης, ὀλιγίστου χρόνου διαδραμόντος εἰς διαφορὰν ἤλθον ἀλλήλοις, Λικινίου μὲν οὐ δεδωκότος αἰτίαν, Κωνσταντίνου δὲ κατὰ τὸ σύνθηρος αὐτῷ περὶ τὰ συγκείμενα φανέντος ἀπίστου καὶ τῶν ἐθνῶν τινὰ τῶν τῇ βασιλείᾳ Λικινίου λαχόντων παρασπᾶσθαι βουλευθέντος· τῆς

με τάξῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ακολούθησε σφοδρότατη μάχη· οἱ ρωμαϊκῆς λεγεῶνες καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι ἀπὸ τὴν Ἰταλία δεν πολέμησαν με ζήλο (καθὼς εὐχόνταν νὰ ἀπαλλαγούν ἀπὸ τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τοῦ Μαξέντιου)· ὅσο γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους στρατιώτες, χάθησαν ἀμέτρητοι, καθὼς τοὺς συνέθλιβε τὸ ἰππικὸ καὶ τοὺς ἀποτελείωνε τὸ πεζικὸ. Ὅσο ἀντεχε τὸ ἰππικὸ τοῦ, ὁ Μαξέντιος διατηροῦσε ἐλπίδες· ὅταν ὁμως ἐκεῖνο ὑποχώρησε, τράπηκε καὶ ὁ ἴδιος σὲ φυγῇ, κατευθυνόμενος πρὸς τὴν πόλιν μέσω τῆς γέφυρας τοῦ ποταμοῦ. Ὅμως τὰ δοκάρια τῆς γέφυρας δεν ἀντέξαν ἀπὸ τὸ βάρος καὶ ἔσπασαν, καὶ μαζί με πολλοὺς ἄλλους ἔπεσε μες στὸ ποτάμι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μαξέντιος¹².

17. Ὅταν ἔφτασε στὴν πόλιν ἡ εἶδηση γιὰ τὴν νίκη τοῦ Κωνσταντίνου, δεν τολμούσε κανεὶς νὰ δείξει τὴ χαρὰ τοῦ, γιὰτὶ κάποιοι ἰσχυρίζονταν ὅτι ἡ πληροφορία ἦταν ψευδής. Μόνο ὅταν ἔφεραν τὸ κεφάλι τοῦ Μαξέντιου καρφωμένο σὲ κοντάρι, ξεπέρασαν τὸ φόβο τοὺς καὶ ἡ κατῆφειά τοὺς ἔγινε χαρὰ. Ὁ Κωνσταντῖνος δεν τιμώρησε παρὰ ἐλάχιστους συνεργάτες τοῦ Μαξέντιου, ἐνὼ διέλυσε τὴ φρουρὰ τῶν πραιτωριανῶν καὶ κατεδάφισε τὰ οχυρωμένα κτίρια ὅπου διέμεναν. Ἀφοῦ τακτοποίησε τὴν κατάσταση στὴ Ῥώμη ξεκίνησε γιὰ τὴ Γαλατία. Ἐστειλε καὶ κάλεσε στὸ Μεδιόλανο τὸν Λικίνιο¹³, καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἀδελφὴ τοῦ Κωνσταντῖνα ὡς σύζυγο¹⁴ (τοῦ τὴν εἶχε ἤδη υποσχεθεῖ, ἐπιθυμῶντας νὰ τὸν ἔχει σύμμαχο ἐναντίον τοῦ Μαξέντιου) [αρχές 313].

Ἀφοῦ ἔγινε καὶ αὐτό, ὁ Κωνσταντῖνος κατευθύνθηκε πρὸς Γαλατία, ἐνὼ μεταξύ Λικίνιου καὶ Μαξιμίνου Δάια ξεσπασαν ἐμφύλιοι πόλεμοι. Σὲ μιὰ σκληρὴ μάχη ποῦ ἔγινε στὴν Ἰλλυρία φάνηκε ἀρχικὰ νὰ χάνει ὁ Λικίνιος, ἀλλὰ ἀμέσως μετὰ κατάφερε νὰ ἀντεπιτεθεῖ καὶ νὰ τρέφει σὲ φυγῇ τὸ Μαξιμῖνο Δάια. Ἐκεῖνος τράβηξε ἀνατολικά με προορισμὸ τὴν Αἴγυπτο, ἐλπίζοντας νὰ συγκεντρώσει στρατὸ γιὰ νέο πόλεμο, ἀλλὰ πέθανε στὴν Ταρσό [τέλη 313].

Κωνσταντῖνος ἐναντίον Λικίνιου 18. Ἔτσι περιήλθε ἡ αυτοκρατορία στὴν ἐξουσία τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Λικίνιου· ὁμως δεν πέρασε παρὰ ἐλάχιστος καιρὸς καὶ ἀρχισαν οἱ μεταξύ τοὺς προστριβές. Ὑπαίτιος δεν ἦταν ὁ Λικίνιος ἀλλὰ ὁ Κωνσταντῖνος ποῦ, ὡς συνήθως, καταπάτησε τὰ συμφωνημένα καὶ θέλησε νὰ ἀποσπάσει κάποιες ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες ποῦ εἶχε στὴν ἐξουσία τοῦ ὁ Λικίνιος. Ἦταν πλέον ἐκδηλῆ ἡ μεταξύ τοὺς ἐχθρα, ὅταν

πειληθέντων οί Πέρσαι τόν μὲν ἀδελφὸν τὸν αὐτοῦ νεώτερον ὄντα βασιλέα χειροτονοῦσι, καὶ ταῦτα τοῦ νόμου τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν βασιλέως παίδων διδόντος τὴν τῶν ὄλων ἡγεμονίαν, Ὁρμίσδη δὲ πέδας ἐπιθέντες ἐφύλαττον ἐν τινι λόφῳ πρὸ τοῦ ἄστεος ὄντι.

- 2.27.3 Χρόνου δὲ τινος διαδραμόντος ἢ τούτου γυνὴ τοιόνδε τρόπον αὐτῷ μηχανᾶται φυγὴν· ἰχθὺν ἀγρεύσασα μέγαν ῥίνην σιδηρᾶν ἐντίθησιν τῇ τούτου νηδί, καὶ ἀναρράψασα δίδωσιν εὐνούχῳ τῶν πιστοτάτων, εἰπεὶν αὐτὸν Ὁρμίσδη κελεύσασα παρόντος οὐδενὸς φαγεῖν τὸν ἰχθὺν καὶ τῷ κατὰ τὴν τούτου νηδὺν εὐρισκομένῳ χρῆσασθαι πρὸς βοήθειαν· τοῦτο βουλευσαμένη καμήλους ἐκπέμπει πλήρεις οἴνου καὶ ἀφθόου τροφῆς, εὐωχεῖσθαι διδοῦσα τοῖς τὸν ἄνδρα φυλάττουσιν.
- 2.27.4 Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν φύλακες τῇ εὐωχίᾳ προσεῖχον, Ὁρμίσδης δὲ τὸν ἰχθὺν διελὼν εὗρεν τὴν ῥίνην, τὰς ἐπικειμένας τοῖς ποσὶν πέδας διατεμῶν ἀναλαβὼν τε τὴν τοῦ εὐνούχου στολὴν διὰ μέσων τῶν φυλάκων ἤδη μεθυόντων ἐξῆει, καὶ τῶν εὐνούχων ἕνα παραλαβὼν ἀφικνεῖται πρὸς τὸν Ἀρμενίων βασιλέα, φίλον ὄντα καὶ ξένον αὐτῷ· καὶ διὰ τούτου μετ' ἀσφαλείας διασωθεὶς τῷ Κωνσταντίνῳ προσέδραμε καὶ πάσης ἠξιώθη τιμῆς τε καὶ θεραπείας· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπως ἔσχεν ἀφηγησάμην.
- 2.28.1 Κωνσταντίνου δὲ τὸν Λικίνιον καὶ ἐν τῇ Νικομηδείᾳ πολιορκουόντος, ἀπογνοὺς ταῖς ἐλπίσιν, ἐπιστάμενός τε ὡς οὐδεμία δύναμις ἔστιν αὐτῷ πρὸς μάχην ἀρκοῦσα, τῆς πόλεως προελθὼν ἰκέτης τῷ Κωνσταντίνῳ καθίσταται, καὶ τὴν ἀλουργίδα προσαγαγὼν βασιλέα τε καὶ δεσπότην ἐβόα, συγγνώμην ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν αἰτῶν.
- 2.28.2 Ἐθάρρει γὰρ ὡς βιώσεται, τῆς αὐτοῦ γαμετῆς ὄρκους ἐπὶ τούτῳ παρὰ Κωνσταντίνου λαβούσης· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Μαρτινιανὸν μὲν παρεδίδου τοῖς δορυφόροις ἐπὶ θανάτῳ, Λικίνιον δὲ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐκπέμφας ὡς βιωσάμενον αὐτόθι σὺν ἀσφαλείᾳ, μετ' οὐ πολὺ τοὺς ὄρκους πατήσας (ἦν γὰρ τοῦτο αὐτῷ σύνθηες) ἀγχόνῃ τοῦ ζῆν αὐτὸν ἀφαιρεῖται.

για τι πράγμα τους εἶχε απειλήσει, ἀνέδειξαν βασιλιά το νεότερο ἀδελφὸ του, παρ' ὅτι ο νόμος ὀριζε ὅτι ανώτατος ἀρχοντας ἀναδεικνύεται πάντα ο μεγαλύτερος γιος του βασιλιά. Τον Ὁρμίσδη τον αλυσόδεσαν και τον φυλάκισαν σε ἕνα λόφο ἔξω ἀπὸ την πόλη.

Πέρασε ὁμως λίγος καιρός, και η γυναίκα του μηχανεύτηκε το εξῆς σχέδιο για την ἀπόδρασή του. Ἐπιασε ἕνα μεγάλο ψάρι, ἔχωσε μέσα στην κοιλιά του μια σιδερένια λίμα, κι αφού το ἔραψε το ἔδωσε στον πιο ἐμπιστὸ της ευνούχο για να το πάει στον Ὁρμίσδη. Του παράγγειλε να πει στον Ὁρμίσδη να μην το φάει μπροστά σε ἄλλους, και αὐτό που θα ἔβρισκε μέσα στην κοιλιά του να το χρησιμοποιήσει για την ἀπόδρασή του. Και ἐπιπλέον ἔστειλε καμήλες φορτωμένες ἀφθονα φαγητά και κρασί για να διασκεδάσουν οἱ ἄνδρες που φρουρούσαν τον σύζυγό της.

Ὅταν το ἔριξαν στο φαγοπότι οἱ δεσμοφύλακες του Ὁρμίσδη, ἐκεῖνος ἀνοίξε το ψάρι, βρήκε μέσα τη λίμα, ἔκοψε τα σίδερα που του εἶχαν περάσει στα πόδια. Φόρεσε τη στολή του ευνούχου και βγήκε περνώντας ἀνάμεσα ἀπὸ τους μεθυσμένους δεσμοφύλακές του. Πῆρε μαζί του ἕνα δούλο του ευνούχου και κατέφυγε στο βασιλιά της Ἀρμενίας, που ἦταν φίλος του και παλιὸς φιλοξενούμενός του. Με τη βοήθειά του διασώθηκε και προσέφυγε στον Κωνσταντῖνο, ο οποίος του προσέφερε κάθε εἶδους τιμές και ἐξυπηρετήσεις. Αφηγήθηκα αὐτά τα γεγονότα ὅπως ακριβῶς ἔγιναν.

28. Στο μεταξύ ο Λικίνιος, πολιορκημένος στη Νικομήδεια ἀπὸ τον Κωνσταντῖνο, εἶχε χάσει κάθε ἐλπίδα, γνωρίζοντας ὅτι δεν διέθετε ἐπαρκή στρατὸ για τον πόλεμο. Ἐτσι, βγήκε ἀπὸ την πόλη και ἔπεσε στα πόδια του Κωνσταντίνου ως ἰκέτης, προσφέροντάς του την αυτοκρατορική του πορφύρα και ἐπευφημώντας τον ως αυτοκράτορα και κύριό του, και ζητώντας συγχώρεση για τα ὅσα εἶχαν προηγηθεῖ. Εἶχε την ἐλπίδα ὅτι θα γλίτωνε τη ζωὴ του, γιατί η σύζυγός του εἶχε πάρει ἑνόρκως διαβεβαιώσεις γι' αὐτὸ ἀπὸ τον Κωνσταντῖνο. Ο Κωνσταντῖνος παρέδωσε τον Μαρτινιανὸ στους ἄνδρες της φρουράς του για να τον εκτελέσουν, ἐνῶ τον Λικίνιο τον ἔστειλε στη Θεσσαλονίκη, δῆθεν για να ζήσει ἐκεῖ ἀσφαλῆς. Ὅμως πολὺ σύντομα καταπάτησε τον ὄρκο του, ὅπως το συνήθιζε, και τον οδήγησε στην ἀγχόνη.

- 2.29.1 *Περιστάσης δὲ τῆς πάσης εἰς μόνον Κωνσταντῖνον ἀρχῆς, οὐκέτι λοιπὸν τὴν κατὰ φύσιν ἐνούσαν αὐτῶ κακοθήβειαν ἐκρυσπτεν, ἀλλὰ ἐνεδίδου τῶ κατ' ἐξουσίαν ἅπαντα πράττειν· ἐχρήτη δὲ ἔτι καὶ τοῖς πατρίοις ἱεροῖς, οὐ τιμῆς ἕνεκα μᾶλλον ἢ χρείας· ἦ καὶ μάντεσιν ἐπειθετο, πεπειραμένος ὡς ἀληθῆ προεῖπον ἐπὶ πᾶσι τοῖς κατωρθωμένοις αὐτῶ· ἐπεὶ δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀφίκετο μεστός πάσης ἀλαζονείας, ἀφ' ἐστίας ὥθηθη δεῖν ἀρξασθαι τῆς ἀσεβείας.*
- 2.29.2 *Κρίσπον γὰρ παῖδα τῆς τοῦ Καίσαρος, ὡς εἴρηται μοι πρότερον, ἀξιώθεντα τιμῆς, εἰς ὑποψίαν ἐλθόντα τοῦ Φαῦστη τῆ μητριᾷ συνεῖναι, τοῦ τῆς φύσεως θεσμοῦ μῆδὲνα λόγον ποιησάμενος ἀνεῖλεν· τῆς δὲ Κωνσταντῖνου μητρὸς Ἑλένης ἐπὶ τῶ τηλικούτῳ πάθει δυσχεραίνουσας καὶ ἀσχέτως τὴν ἀναίρεσιν τοῦ νέου φερούσης, παραμυθούμενος ὥσπερ αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος κακῶ τὸ κακὸν ἰάσατο μεῖζονι· βαλανεῖον γὰρ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἐκπυρωθῆναι κελεύσας καὶ τούτῳ τὴν Φαῦσταν ἐναποθέμενος ἐξήγαγεν νεκρὰν γενομένην.*
- 2.29.3 *Ταῦτα συνεπιστάμενος ἑαυτῶ, καὶ προσέτι γε ὄρκων καταφρονησεις, προσήει τοῖς ἱερεῦσι καθάρσια τῶν ἡμαρτημένων αἰτῶν· εἰπόντων δὲ ὡς οὐ παραδέδοται καθαρμοῦ τρόπος δυσσεβήματα τηλικαῦτα καθῆραι δυνάμενος, Αἰγύπτιός τις ἐξ Ἰβηρίας εἰς τὴν Ῥώμην ἐλθὼν καὶ ταῖς εἰς τὰ βασιλεία γυναιξίν συνήθης γενόμενος, ἐντυχὼν τῶ Κωνσταντῖνῳ πάσης ἀμαρτάδος ἀναιρετικὴν εἶναι τὴν τῶν Χριστιανῶν διεβεβαιώσατο δόξαν καὶ τοῦτο ἔχειν ἐπάγγελμα, τὸ τοὺς ἀσεβεῖς μεταλαμβάνοντας αὐτῆς πάσης ἀμαρτίας ἐξω παραχρῆμα καθίστασθαι.*
- 2.29.4 *Δεξαμένους δὲ ῥᾶστα τοῦ Κωνσταντῖνου τὸν λόγον καὶ ἀφεμένου μὲν τῶν πατρίων, μετασχόντος δὲ ὧν ὁ Αἰγύπτιος αὐτῶ μετεδίδου, τῆς ἀσεβείας τὴν ἀρχὴν ἐποιήσατο τὴν μαντικὴν ἔχειν ἐν ὑποψία· πολλῶν γὰρ αὐτῶ διὰ ταύτης προρηθέντων εὐτυχημάτων καὶ ἐκ-*

Μονοκρατορία του Κωνσταντίνου

29. Απ' ὅταν πήρε στα χέρια του ὅλη την ἐξουσία ο Κωνσταντῖνος, δεν εἶχε πλέον λόγο να κρύβει τὴν ἐμφυτὴ κακοθήβειά του καὶ ἐπέτρεπε στον εαυτό του πάντοτε να πράττει κατὰ βούληση. Συνέχισε πάντως να τηρεῖ τις λατρευτικὲς παραδόσεις – ὄχι τόσο ἀπὸ σεβασμὸ ὅσο ἀπὸ ἀνάγκη. Μάλιστα, ἔδινε βία στους χρησμούς των μάντεων, γιατί γνώριζε ἀπὸ προσωπικὴ πείρα πόσο ἀληθινοὶ εἶχαν βγεῖ ὅταν προέλεγαν τὰ κατορθώματά του. Ὅταν ὁμως επισκέφθηκε τὴ Ῥώμη, γεμάτος ἀλαζονεία πλέον, στοχάστηκε πως θὰ ἔπρεπε να ξεκινήσει τὴν ἀνόσια δράση του πρῶτα μέσα ἀπὸ τὸ ἴδιο του το σπίτι: Ἐπειδὴ υποψιάστηκε τὸν γιο του Κρίσπο – ο ὁποῖος, ὅπως προανέφερα, εἶχε ἀξιωθεῖ να γίνεῖ Καίσαρας –, ὅτι εἶχε ἐρωτικὲς σχέσεις με τὴ μητριὰ του Φαῦστα, τὸν σκότωσε χωρὶς καν να λογαριάσει τὸν φυσικὸ νόμο τῆς συγγένειας που τοὺς συνέδεε [326]. Καὶ ἐπειδὴ ἡ μητέρα του Κωνσταντῖνου, ἡ Ἑλένη, υπέφερε πολὺ με τὸ κακὸ που εἶχε συμβεῖ καὶ ἦταν ἀπαρηγόρητη γιὰ τὸ φόνου του νέου, ο Κωνσταντῖνος, γιὰ να τὴν παρηγορήσει, υποτίθεται, πήγε να θεραπεύσει τὸ κακὸ, διαπράττοντας κι ἄλλο μεγαλύτερο. Παράγγειλε να υπερθερμάνουν ἕνα λουτρό, μες στο ὁποῖο ἐκλείσε τὴ Φαῦστα, γιὰ να τὴ βγάλει ἀργότερα νεκρή.²¹

Συνειδητοποιώντας καὶ ὁ ἴδιος τὸ βᾶρος τούτων των πράξεων του καὶ τὶς καταπατήσεις των ὄρκων του, ἀπευθύνθηκε στους [εθνικοὺς] ἱερεῖς γιὰ να ζητήσει ἄφεση καὶ καθαρμό. Κι ὅταν ἐκεῖνοι του εἶπαν ὅτι δεν ὑπάρχει τρόπος να ἐξιλεωθῶν τόσο μεγάλα ἐγκλήματα, βρέθηκε κάποιος Αἰγύπτιος, που εἶχε ἔρθει στη Ῥώμη ἀπὸ τὴν Ἰσπανία καὶ εἶχε ἐξοικειωθεῖ με τὶς γυναῖκες του παλατιοῦ, ο ὁποῖος συναντήθηκε με τὸν Κωνσταντῖνο καὶ τὸν διαβεβαίωσε ὅτι τὸ χριστιανικὸ δόγμα μπορεῖ να ἀπαλείψει οποιαδήποτε ἐσφαλμένη πράξη, καὶ ὅτι ἐπαγγέλλεται να ἀπαλλάξει ἀμέσως ἀπὸ ὅλα τὰ χρίματά του τὸν ἀσεβῆ που θὰ ἀσπαστεῖ τὸν χριστιανισμό.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀποδέχθηκε με περισσὴ ευκολία τὶς προτάσεις του, ἀπαρνήθηκε τὴν πατροπαράδοτη λατρεία καὶ προσχώρησε σ' αὐτὴν που προπαγάνδιζε ὁ Αἰγύπτιος – καὶ ὡς πρῶτο δείγμα ἀσεβείας, ἀρχισε να υποψιάζεται τοὺς μάντεις. Κι αὐτὸ ἐπειδὴ ἡ μαντικὴ σε πολλές περιπτώσεις εἶχε προβλέψει γιὰ λογαριασμὸ του εὐτυχεῖς ἐξελί-

βάντων εἰς ἔργον, ἐδεδίει μὴ ποτε καὶ ἄλλοις κατ' αὐτοῦ τι πυνθανομένοις τὸ ἐσόμενον προρρηθεῖν, καὶ ἐκ ταύτης τῆς προαιρέσεως πρὸς τὰ ταῦτα καταλείπειν ἐπάτη.

- 2.29.5 Τῆς δὲ πατρίου καταλαβούσης ἑορτῆς, καθ' ἣν ἀνάγκη τὸ στρατόπεδον ἦν εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνιέναι καὶ τὰ νενομισμένα πληροῦν, δεδιὼς τοὺς στρατιώτας ὁ Κωνσταντῖνος ἐκοινώνησε τῆς ἑορτῆς· ἐπιπέμφαντος δὲ αὐτῷ φάσμα τοῦ Αἰγυπτίου τὴν εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνοδὸν ὄνειδίζον ἀνέδην, τῆς ἱεῶς ἀγιστείας ἀποστατήσας, εἰς μῖσος τὴν γερουσίαν καὶ τὸν δῆμον ἀνέστησεν.
- 2.30.1 Οὐκ ἐνεγκῶν δὲ τὰς παρὰ πάντων ὡς εἰπεῖν βλασφημίας πόλιν ἀντίρροπον τῆς Ῥώμης ἐζήτει, καθ' ἣν αὐτὸν ἔδει βασιλεία καταστήσασθαι· γενόμενος δὲ Τρωάδος μεταξὺ <Σιγείου> καὶ τῆς ἀρχαίας Ἰλίου καὶ τόπον εὐρῶν εἰς πόλεως κατασκευὴν ἐπιτήδειον, θεμελίους τε ἐπήξατο καὶ τείχους τι μέρος εἰς ὕψος ἀνέστησεν, ὅπερ ἄχρι τοῦδε ὄραν ἔνεστι τοῖς ἐπὶ τὸν Ἑλλησποντον πλεύουσιν· ἐλθῶν δὲ εἰς μετὰμελον καὶ ἀτελὲς τὸ ἔργον καταλιπὼν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον ἦει.
- 2.30.2 Θαυμάσας δὲ τὴν τῆς πόλεως θέσιν ἔκρινε ταύτην ὅτι μάλιστα αὐξῆσαι καὶ ἐς βασιλέως οἰκῆσιν ἀρμοδίαν καταστήσασθαι· κεῖται μὲν γὰρ ἡ πόλις ἐπὶ λόφου, μέρος ἐπέχουσα τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ διὰ τοῦ καλουμένου Κεράτος καὶ τῆς Προποντίδος ἐκτελουμένου· καὶ τὸ μὲν παλαιὸν εἶχε τὴν πύλην ἐν τῇ συμπληρώσει τῶν στοῶν ἅς Σεβῆρος ὁ βασιλεὺς ἀκοδομήσατο, παυσάμενος τῆς κατὰ Βυζαντινὸν ὀργῆς, ὅτι Νίγηρον ὑπεδέξαντο πολέμιον ὄντα.
- 2.30.3 Τὸ δὲ τεῖχος διὰ τοῦ λόφου καθιέμενον ἦν ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέρους μέχρι τοῦ τῆς Ἀφροδίτης ναοῦ καὶ θαλάσσης τῆς ἀντικρῦ Χρυσόπολεως, ἀπὸ δὲ τοῦ βορείου λόφου κατὰ τὸν ἴσον τρόπον κατιὸν ἄχρι τοῦ λιμένος, ὃν καλοῦσιν Νεώριον, καὶ ἐπέκεινα μέχρι θαλάσσης ἢ κατευθὺ κεῖται τοῦ στόματος δι' οὗ πρὸς τὸν Εὐξείνιον ἀνάγονται Πόντον· μῆκος δὲ ἔχει τὸ στενὸν τοῦτο μέχρι τοῦ Πόντου σταδίων περὶ που τριακοσίων.
- 2.30.4 Τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖον τῆς πόλεως μέγεθος τοῦτο ἦν· ἀγορὰν δὲ ἐν τῷ τόπῳ καθ' ὃν ἡ πύλη τὸ ἀρχαῖον ἦν οἰκοδομήσας κυκλοτερῆ, καὶ

ξεις καὶ επαληθεύτηκε, καὶ τώρα ο ἴδιος φοβόταν μήπως κάποιοι ἄλλοι ρωτήσουν τους μάντεις καὶ πληροφορηθῶν για κάτι που θα μπορούσε να αποβεί σε βάρος του· καὶ με το σκεπτικὸ αὐτὸ στράφηκε στην κατάργησή της. Κι ὅταν ἦρθε ο καιρὸς για τὴν πατροπαράδοτη γιορτὴ ὅπου ο στρατὸς ανεβαίνει στο Καπιτώλιο καὶ τελεῖ το ἔθιμο, ο Κωνσταντῖνος ἀρχικὰ πήρε μέρος γιατί φοβήθηκε τους στρατιώτες· ἀλλὰ ὅταν ο Αἰγύπτιος του παρουσίασε μιὰ εικόνα που περιγελοῦσε ἐκεῖνη τὴν τελετὴ με τὸν πιο ἐπιπόλαιο τρόπο, ο Κωνσταντῖνος κράτησε ἀποστάσεις ἀπὸ τὴν ιεροτελεστία, ξεσηκώνοντας ἔτσι ἐναντίον του τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου.²²

30. Κι ἐπειδὴ δὲν ἄντεχε ν' ἀκούει τις βλαστήμιες που σχεδὸν ὅλος ο κόσμος ἐκτόξευε ἐναντίον του, στράφηκε πρὸς ἀναζήτηση μιᾶς ἄλλης πόλης, ὡς ἀντίβαρου τῆς Ῥώμης, ὅπου θα ἔπρεπε να χτίσει τὸ παλάτι του. Ταξίδεψε λοιπὸν στὴν Τρωάδα —στὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στο ἀκρωτήριο Σίγειον καὶ τὸ ἀρχαῖο Ἴλιον—, βρήκε τὴν κατάλληλη τοποθεσία για να ἰδρύσει μιὰ πόλη, κι ἐκεῖ ἐρίξε θεμέλια καὶ σήκωσε ἕνα μέρος τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖο καὶ σήμερα ἀκόμη φαίνεται ἀπὸ τὴ θάλασσα, καὶ τὸ βλέπουν ὅσοι ταξιδεύουν πρὸς Ἑλλησποντο. Ὅμως λίγο ἀργότερα ἀλλάξε γνώμη, ἄφησε τὸ ἔργο στὴ μέση καὶ πήγε στο Βυζάντιο.

Εντυπωσιασμένος ἀπὸ τὴ θέση αὐτῆς τῆς πόλης ἀποφάσισε να τὴν ἐπεκτείνει καὶ να τὴν κάνει κατάλληλη για τόπο διαμονῆς ἐνός βασιλέα. Ἡ πόλη βρίσκεται πάνω σε λοφίσκο καὶ καταλαμβάνει ἕνα μέρος τοῦ ἰσθμοῦ, ἀπὸ τὸν λεγόμενον Κεράτιο κόλπο μέχρι τὴ θάλασσα τῆς Προποντίδας. Παλιότερα ἡ κεντρικὴ πύλη τῆς πόλης βρισκόταν στο σημεῖο ὅπου τελειωναν οἱ περιστυλες στοές που ἔκτισε ἐκεῖ ο αυτοκράτορας Σεβῆρος, ὅταν κόπασε ἡ ὀργὴ του κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, που εἶχαν δεχτεῖ στὴν πόλη τους τὸν ἀντίπαλό του Νίγηρα. Τὸ τεῖχος πρὸς δυσμὰς κατηφόριζε ἀπὸ τὸ λόφο μέχρι τὸ ναὸ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τὴν παραλία ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Χρυσόπολη· ἐνῶ ἀπὸ τὴ βορεινὴ πλαγιά τοῦ λόφου κατέβαινε εὐθεῖα ὡς κάτω στο λιμάνι που ὀνομάζεται Νεώριον, κι ἀπὸ κει συνεχίζονταν κατὰ μῆκος τῆς θάλασσας, στο στενὸ που βγάζει στὸν Εὐξείνιο Πόντο. Τὸ μῆκος αὐτοῦ τοῦ στενοῦ μέχρι τὸν Εὐξείνιο Πόντο εἶναι περίπου τριακόσια στάδια.

Αὐτὴ, λοιπὸν, ἦταν συνολικὰ ἡ ἔκταση τῆς παλιᾶς πόλης. Στὸ σημεῖο ὅπου παλιότερα βρισκόταν ἡ κεντρικὴ πύλη ἐφτιαξε μιὰ ἀγορὰ

στοαῖς διαστέγοις ταύτην περιλαβών, ἀψίδα δὺο μαρμάρου Προκοννησίου μεγίστας ἀλλήλων ἀντίας ἀπετύπωσε, δι' ὧν ἔνεστιν εἰσεῖναι τε εἰς τὰς Σεβήρου στοὰς καὶ τῆς πάλαι πόλεως ἐξίεναι· πολλῶ δὲ μείζονα τὴν πόλιν ἀποφῆναι βουλόμενος, τοῦ πάλαι τείχους ἐπέκεινα σταδίοις πεντεκαίδεκα τείχει περιέβαλε τὴν πόλιν ἀπολαμβάνοντι πάντα τὸν ἰσθμὸν ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν.

- 2.31.1 Τούτῳ τῷ τρόπῳ πολλῶ μείζονα τῆς προτέρας ἀποτελέσας, καὶ βασιλεία κατεσκεύασεν οὐ πολλῶ <τῶν> τῆς Ῥώμης ἐλάττονα· καὶ τὸν ἵπποδρομον εἰς ἅπαν ἐξήκαψε κάλλος, τὸ τῶν Διοσκούρων ἱερὸν μέρος αὐτοῦ ποιησάμενος, ὧν καὶ τὰ δείκτρα μέχρι νῦν ἔστιν ἐπὶ τῶν τοῦ ἵπποδρόμου στοῶν ἐστῶτα ἰδεῖν· ἔστησεν δὲ κατὰ τι τοῦ ἵπποδρόμου μέρος καὶ τὸν τρίποδα τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος, ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἄγαλμα.
- 2.31.2 Οὔσης δὲ ἐν τῷ Βυζαντίῳ μεγίστης ἀγορᾶς τετραστούου, κατὰ τὰς τῆς μιᾶς στοᾶς ἄκρας, εἰς ἣν ἀνάγουσιν οὐκ ὀλίγοι βαθμοί, ναοὺς ὠκοδομήσατο δύο, ἐγκαθιδρύσας ἀγάλματα, θατέρῳ μὲν μητρός θεῶν Ῥέας, ὅπερ ἔτυχον οἱ σὺν Ἰάσονι πλεύσαντες ἰδρυσάμενοι κατὰ τὸ Δίνδυμον ὄρος τὸ Κυζίκου τῆς πόλεως ὑπερκείμενον· φασὶν δὲ ὡς καὶ τοῦτο διὰ τὴν περὶ τὸ θεῖον ἐλωβήσατο βραθυμίαν, τοὺς τε παρ' ἐκάτερα λέοντας περιελών καὶ τὸ σχῆμα τῶν χειρῶν ἐναλλάξας.
- 2.31.3 Κατέχειν γὰρ πάλαι δοκοῦσα τοὺς λέοντας νῦν εἰς εὐχομένης μεταβέβληται σχῆμα, τὴν πόλιν ἐφορῶσα καὶ περιέπουσα· ἐν δὲ θατέρῳ Ῥώμης ἰδρύσατο Τύχην· κατασκευάσας δὲ οἰκίας τισὶν τῶν ἐκ τῆς γερουσίας ἀκολουθήσασιν αὐτῷ, διετέλεσεν πόλεμον οὐδένα κτωρθωκῶς· ἐπελθόντων δὲ Ταϊφάλων, Σκυθικοῦ γένους, ἱππεῦσι πεντακοσίοις, οὐ μόνον οὐκ ἀντετάξατο τούτοις, ἀλλὰ τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως ἀποβαλὼν καὶ τὰ μέχρι τοῦ χάρακος αὐτοῦς ληζομένους ἰδῶν ἀγαπητῶς ἀποδράς διεσώθη.

σχήματος κυκλικού, τὴν ὁποία περιέβαλε με διπλές περίστυλες στοές καὶ δυο τεράστιες ἀντικρυστές ἀψίδες ἀπὸ μάρμαρο Προκοννησίου, ἀπὸ τις ὁποῖες μπορεῖ κανεῖς νὰ περάσει στὶς στοές τοῦ Σεβήρου ἢ νὰ βγεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν παλιά πόλη. Κι ἐπειδὴ φιλοδοξοῦσε νὰ ἐπεκτείνει πολὺ τὴν πόλη, τὴν περιέβαλε με ἓνα ἐπιπλέον τείχος ποῦ χτίστηκε σὲ ακτῖνα δεκαπέντε σταδίων ἀπὸ τὸ παλιό, κι ἐπίασε ἔτσι ὅλο τὸν ἰσθμὸ ἀπὸ τὴν ἓνα θάλασσα ὡς τὴν ἄλλη.

31. Με τὸν τρόπο αὐτὸ ἀφοῦ δημιούργησε ἓνα πόλη ἀσύγκριτα μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν παλιά, ἔκτισε ἐκεῖ καὶ τὰ ἀνάκτορά του, ὄχι πολὺ υποδεέστερα ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ ἐπίσης καλωπίσῃ ἔξοχα τὸν Ἴπποδρομο, ἐνσωματώνοντας σ' αὐτὸν τὸ ναὸ τῶν Διοσκούρων, τῶν ὁποίων τὰ ἀγάλματα μπορεῖ κανεῖς καὶ σήμερα νὰ δεῖ πάνω ἀπὸ τὶς περίστυλες στοές του· μάλιστα, σ' ἓνα σημεῖο τοῦ Ἴπποδρόμου ἔστησε καὶ τὸν τρίποδα τοῦ δελφικοῦ Ἀπόλλωνα, πάνω στὸν ὁποῖο ὑπῆρχε καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Καὶ καθὼς τὸ Βυζάντιο εἶχε ἓνα τεράστια ἀγορὰ περιτριγυρισμένη με τέσσερις στοές, στὶς ἄκρες τῆς μιᾶς στοᾶς ὅπου ἀνεβαίνει κανεῖς ἀρκετὰ σκαλοπάτια, ἔκτισε δύο ναοὺς καὶ τοποθέτησε ἀγάλματα. Στὸν ἓνα ἔβαλε τὸ ἄγαλμα τῆς Ῥέας, τῆς μητέρας τῶν θεῶν, αὐτὸ ποῦ κάποτε εἶχαν στήσει οἱ Ἀργοναῦτες στὸ ὄρος Δίδυμο, πάνω ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Κυζίκου. Λένε, ὁμῶς, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπὸ ἀδιαφορία πρὸς τὰ θεῖα, ἀκόμη κι αὐτὸ τὸ ἄγαλμα τὸ ἀκρωτηρίασε: ἔβαλε καὶ ἀφαίρεσαν τὰ δυο λιοντάρια ποῦ εἶχε δεξιά κι ἀριστερά, καὶ ἔλλαξε καὶ τὸ σχῆμα τῶν χειρῶν τῆς Θεᾶς. Κι ἐνῶ τὸ ἄγαλμα προηγουμένως παρίστανε τὴν Θεᾶ νὰ ἀκουμπᾷ τὰ χέρια τῆς στα λιοντάρια, τώρα τὴν παρουσίαζε σὲ στάση προσευχῆς νὰ ἐπιβλέπει καὶ νὰ προστατεύει τὴν πόλη. Στὸν ἄλλο ναὸ τοποθέτησε ἓνα ἄγαλμα τῆς ρωμαϊκῆς Τύχης. Κι ἀπ' ὅταν ἔκτισε καὶ τὶς ἰδιωτικῆς κατοικίαις ὀρισμένων Συγκλητικῶν ποῦ τὸν ἀκολούθησαν ἀπὸ τὴν Ῥώμη, περνοῦσε τὴ ζωὴ του χωρὶς νὰ διεξάγει με ἐπιτυχία κανένα πόλεμο. Ὅταν μάλιστα οἱ Ταϊφάλοι —μια σκυθικὴ φυλὴ— εἰσέβαλαν στὴν αυτοκρατορία με πεντακοσίους ἱππεῖς, ὁ Κωνσταντῖνος ὄχι μόνον δὲν πρόβαλε ἀντίσταση, ἀλλὰ τοὺς ἄφησε νὰ συνεχίσουν τὶς λεηλασίες καὶ νὰ φθάσουν ὡς τὰ χαρακώματά του, καὶ ἀρκέστηκε νὰ τὸ βάλει στα πόδια γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ ἴδιος, χάνοντας τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ του.²³

χρυσαργύρου πράκτορσιν εἰσενεγκεῖν ἐπειγόμενοι· βουλόμενος δὲ καὶ τοῖς ἐν λαμπρᾷ τύχῃ περινοῆσαι τι λυπηρόν, ἕκαστον εἰς τὴν τοῦ πραίτωρος ἀξίαν ἐκάλει, καὶ τῷ προκαλύμματι τῆς τιμῆς ἀργύρου σταθμὸν ἀπήτει πολύν.

2.38.4 Ἦν οὖν ἰδεῖν τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων ἐπιδημούντων ταῖς πόλεσι φυγὴν ἀπάντων καὶ ἀποδημίαν ἀλλόφυλον, δεῖ τοῦ μὴ σὺν ἀπωλείᾳ τῆς οὐσίας ταύτης τυχεῖν τῆς ἀξίας· ἀπεγράφατο δὲ τὰς τῶν λαμπροτάτων οὐσίας, τέλος ἐπιθεῖς ᾧ τινὶ φόλλιν αὐτὸς ἐπέθηκεν ὄνομα· καὶ ταῖς τοιαύταις εἰσφοραῖς τὰς πόλεις ἐξεδαπάνησεν· ἐπιμεινάσης γὰρ καὶ μετὰ Κωνσταντῖνον τῆς ἀπαιτήσεως ἐπὶ χρόνον συχρόν, ἐξαντλουμένου κατὰ βραχὺ τοῦ πλούτου τῶν πόλεων, ἔρημοι τῶν οἰκούντων αἱ πλείσται γεγόνασι.

2.39.1 Τούτοις ἅπασι τοῖς τρόποις ὁ Κωνσταντῖνος τῷ πολιτεύματι λυμηνάμενος ἐτελεύτησε νόσῳ· διαδεξαμένων δὲ τὴν βασιλείαν τῶν αὐτοῦ παίδων ὄντων τριῶν (ἐτέχθησαν δὲ οὗτοι οὐκ ἀπὸ Φαύστης τῆς τοῦ Ἐρκουλίου Μαξιμιανοῦ θυγατρὸς, ἀλλ' ἐξ ἄλλης, ἧ μοιχείας ἐπαγαγὼν μέμφιν ἀπέκτεινεν), εἶχοντο τῶν πραγμάτων, τῇ τῆς νεότητος ἐνδιδόντες ῥοπή μᾶλλον ἢ τῷ τῶν κοινῶν ὠφελίμῳ.

2.39.2 Πρῶτον γὰρ ἐνείμαντο τὰ ἔθνη, καὶ Κωνσταντῖνος μὲν ὁ πρεσβύτερος ἅμα τῷ νεωτάτῳ Κώνσταντι τὰ ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἅπαντα καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἰλλυρίδα πρὸς τούτοις ἔλαχεν ἔχειν, ἔτι δὲ τὰ περὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ τὴν ὑπὸ Καρχηδόνα Λιβύην, Κωνσταντίῳ δὲ τὰ περὶ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν ἑώραν καὶ Αἴγυπτον ἐπετέτραπτο· συνῆρχον δὲ αὐτοῖς τρόπον τινὰ Δαλμάτιος, Καίσαρ ὑπὸ Κωνσταντίνου κατασταθείς, ἔτι δὲ Κωνσταντίος, ἀδελφὸς ὢν αὐτοῦ, καὶ Ἀννιβαλλιανός, ἐσθῆτι χρώμενοι κοκκοβαφεῖ καὶ περιχρῶσα, τῆς τοῦ λεγομένου νοβελισσίου* παρ' αὐτοῦ Κωνσταντίνου τυχόντες ἀξίας αἰδοῖ τῆς συγγενείας.

2.40.1 Ἀλλὰ τῆς ἀρχῆς οὕτως ἐκάστω νεμηθείσης, Κωνσταντίος ὥσπερ ἐξεπίτηδες μὴ κατόπιν γενέσθαι τῆς τοῦ πατρὸς ἀσεβείας ἐσπου-

* Λατιν. *nobilissimus* («ευγενέστατος»).

στους φοροεισπράκτορες του χρυσαργύρου. Ο Κωνσταντῖνος θέλησε να μηχανευτεί κάτι δυσάρεστο και για τους ευνοημένους από την τύχη και με την πρόφαση ότι απένειμε στον καθένα από αυτούς το αξίωμα του πραίτορα, απαιτούσε μεγάλα χρηματικά ποσά. Κι έβλεπες να καταφθάνουν οι απεσταλμένοι του αυτοκράτορα στις διάφορες πόλεις για να εφαρμόσουν το σχέδιο, και τους πλούσιους να εγκαταλείπουν τον τόπο τους και να καταφεύγουν σ' άλλα έθνη, από φόβο μήπως τους γίνει αυτή η τιμή και χάσουν τις περιουσίες τους. Όμως ο Κωνσταντῖνος, αφού κατέγραφε τις περιουσίες των επιφανών πολιτών, επέβαλε ένα φόρο που τον ονόμασε φόλλις³⁹. Με όλους αυτούς τους φόρους οι πόλεις ξεζουμίστηκαν· και επειδή παρέμειναν σε ισχύ οι ίδιοι φόροι για πολύν καιρό και μετά τον Κωνσταντίνο, σύντομα εξαντλήθηκε ο πλούτος τους, και οι περισσότερες πόλεις εγκαταλείφθηκαν από τους κατοίκους τους κι ερημώθηκαν.

Οι διάδοχοι του Κωνσταντίνου 39. Πέθανε τελικά από αρρώστια ο Κωνσταντῖνος [22 Μαΐου 337], αφού πρώτα κατέστρεφε το κράτος με όλες αυτές τις πολιτικές του. Τον διαδέχθηκαν οι τρεις γιοι του (που γεννήθηκαν όχι από τη Φαύστα, την κόρη του Ερκουλίου Μαξιμιανού, αλλά από κάποιαν άλλη, που ο Κωνσταντῖνος την κατηγορήσε για μοιχεία³⁰ και τη σκότωσε). Έρμαια των νεανικῶν τους κλίσεων παρά αφοσιωμένοι στο κοινό καλό, οι τρεις τους καταπιάστηκαν με τις κρατικές υποθέσεις: Πρώτα μοιράστηκαν μεταξύ τους τις επαρχίες: ο Κωνσταντῖνος, ο μεγαλύτερος, μαζί με τον τον μικρότερο, τον Κώνσταντα, πήραν όλες τις περιοχές πέρα από τις Άλπεις αλλά και την Ιταλία και το Ιλλυρικό, κι ακόμη τις επαρχίες γύρω από τον Εὐξείνιο Πόντο καθώς και την επαρχία Αφρικῆς με πρωτεύουσα την Καρχηδόνα. Στον Κωνσταντίο έμεινε η [Μικρά] Ασία, η Ανατολή και η Αίγυπτος. Συνάρχοντές τους κατά κάποιον τρόπο ήταν ο Δαλμάτιος, που τον έκανε Καίσαρα ο Κωνσταντῖνος, κι ακόμη, ο αδελφός του ο Κωνσταντίος και ο Αννιβαλλιανός. Οι τρεις αυτοί φορούσαν κόκκινες χρυσοποίκιλτες εσθήτες (ήδη τους είχε ονομάσει «ευγενέστατους»· ο ίδιος ο Κωνσταντῖνος, σεβόμενος τη συγγενική τους σχέση).

40. Αφού μοιράστηκε έτσι η αυτοκρατορία, ο Κωνσταντίος, επί τούτου θαρρείς, μην τυχόν και φανεί λιγότερο ασεβής από τον πατέρα

δακώς, ἀφ' ἑστίας ἀρξάμενος αἷμα συγγενές ἀνδρείου τρόπου δείγμα παρασχεῖν ἅπασιν ἠβουλήθη.

- 2.40.2 Καὶ πρῶτον μὲν Κωνσταντίῳ πατὴρ ἀδελφῶν διὰ τῶν στρατιωτῶν καταπράττεται θάνατον, ἔπειτα καὶ Δαλματίῳ τῷ Καίσαρι ῥάπτει τὴν ὁμοίαν ἐπιβουλήν, συναναιρεθῆναι τούτῳ καὶ Ὀπτάτων παρασκευάσας, ὃς παρὰ Κωνσταντίνου τῆς ἀξίας τευχίηκε τοῦ πατρικίου, πρῶτου ταύτην ἐπινοήσαντος τὴν τιμὴν, καὶ προκαθῆσθαι τοὺς ταύτης ἠξιωμένους τῶν τῆς αὐλῆς ὑπάρχων νομοθετήσαντος.
- 2.40.3 Ἀνηρέθῃ δὲ τότε Ἀβλάβιος ὁ τῆς αὐλῆς ὑπαρχος, τῆς Δίκης ἀξίαν αὐτῷ ποινὴν ἐπιθείσης ἀνθ' ὧν ἐπεβούλευσε θάνατον Σωπάτρῳ τῷ φιλοσόφῳ φθόνῳ τῆς Κωνσταντίνου πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος· ὥσπερ δὲ κατὰ πάσης χωρῶν τῆς συγγενείας, καὶ Ἀννιβαλλιανὸν τούτοις ἐπέθηκεν, ὑποθέμενος ἐκβοᾶν τοῖς στρατιώταις ὡς οὐκ ἂν ἄρχοντας ἐτέρου πλὴν τῶν Κωνσταντίνου παίδων ἀνάσχοιντο· ταῦτα μὲν οὕτω Κωνσταντίῳ διεπονθήθη.
- 2.41.1 Κωνσταντίνῳ δὲ καὶ Κώνσταντι περὶ τῆς ὑπὸ Καρχηδῶνα Λιβύης καὶ Ἰταλίας γενομένης ἀμφισβητήσεως, ἀφυλάκτῳ βουλόμενος ὁ Κώνστας ἐπιθέσθαι τὰδελφῶν ἐπὶ μὲν τριετῆ χρόνον τὴν ἐχθραν ἔμεινεν ἐπικρύπτων, καραδοκήσας δὲ χώρας ἐπιβάντα πρὸς αὐτὸν φιλιῶς ἐχούσης ἔστειλε στρατιώτας, τῶ μὲν φαινομένῳ Κωνσταντίῳ συμμαχήσαντας εἰς τὸν κατὰ Περσῶν πόλεμον, ἐπιθησομένους δὲ Κωνσταντίνῳ μὴ προῖδομένῳ τι τούτων· οἱ τὰ ἐπιτάγματα πληροῦντες ἀναιροῦσι τὸν Κωνσταντῖνον.
- 2.41.2 Τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ τὸν ἀδελφὸν ὁ Κώνστας ἐκποδῶν ποιησάμενος διὰ πάσης ὀμότητος ἐχώρει κατὰ τῶν ὑπηκόων, πᾶσαν ἀφόρητον ὑπερβαλλόμενος τυραννίδα· βαρβάρους γὰρ εὐπροσώπους ὠνούμενος καὶ ἔχων ἐν ὁμήρῳ τάξει παρ' ἑαυτῷ, πάντα τε πράττειν ἐφίει κατὰ τῶν ὑπηκόων αὐτοῖς οἷα τὴν ὥραν ἐπιδιδούσιν αὐτῷ πρὸς διαφθοράν, εἰς ἔσχατον ἤγαγε πάντα τὰ ὑπ' αὐτὸν ἔθνη κακοῦ.

του, θέλησε να δώσει σε όλους ένα δείγμα της αντρειοσύνης του, ξεκινώντας τους φόνους μέσα στο ίδιο του το σπίτι. Και πρώτα-πρώτα έβαλε τους στρατιώτες του να δολοφονήσουν τον θείο του Κωνσταντίο· μετά, με τον ίδιο τρόπο έβγαλε από τη μέση τον Καίσαρα Δαλμάτιο, και ταυτόχρονα οργάνωσε τη δολοφονία του Οπτάτου, τον οποίο είχε αναδείξει σε «πατρικίο» ο Κωνσταντίνος, που πρώτος επινόησε αυτό το αξίωμα και όρισε με νόμο ότι προκαθήμενος των επάρχων της αυλής είναι ο «πατρικίος». Την ίδια εκείνη περίοδο δολοφονήθηκε και ο Έπαρχος της Αυλής Αβλάβιος (όπως του άξιζε τον τιμώρησε η Δίκη, για τα όσα έκανε για να θανατωθεί ο φιλόσοφος Σώπατρος τον οποίο φθονούσε για τη μεγάλη οικειότητα που του έδειχνε ο Κωνσταντίνος)· θαρρείς και το 'βαλε σκοπό να ξεπαστρέψει όλο του το σόι, ο Κωνσταντίος δολοφόνησε και τον Αννιβαλλιανό – μάάλιστα, έβαλε και τους στρατιώτες του να κραυγάζουν ότι δεν ανέχονταν κανέναν άλλο για άρχοντα εκτός από τους γιους του Κωνσταντίνου. Τέτοια ήταν τα κατορθώματα του Κωνσταντίου.³¹

41. Στο μεταξύ προέκυψε διαφωνία μεταξύ Κωνσταντίνου και Κώνσταντα για την Ιταλία και την Αφρικανική επαρχία της Καρχηδώνας. Αλλά για τρία ολόκληρα χρόνια ο Κώνστας έκρυβε την έχθρα του, περιμένοντας την ευκαιρία να αιφνιδιάσει τον αδελφό του και να του επιτεθεί όταν θα τον έβρισκε ανυπεράσπιστο. Και όταν ο Κωνσταντίος μπήκε με το στρατό του σε επαρχία του Κωνσταντίνου, ο Κώνστας έστειλε συμμαχικά στρατεύματα, δήθεν για να τον βοηθήσουν στον πόλεμο κατὰ των Περσῶν – στην πραγματικότητα όμως για να επιτεθούν αιφνιδιαστικά στον ανυποψίαστο Κωνσταντίνο, όπως και έγινε τελικά: πειθαρχώντας στις διαταγές, οι στρατιώτες σκότωσαν τον Κωνσταντίνο.

42. Αφού έβγαλε επιτέλους από τη μέση τον αδελφό του με το τέχνασμα αυτό, ο Κώνστας στράφηκε κατὰ των υπηκόων του με τη μεγαλύτερη βαναυσότητα, ξεπερνώντας σε ακρότητες την πιο ανυπόφορη τυραννία: αγόρασε κάποιους όμορφους Βαρβάρους, τους κράτησε ως ομήρους στην υπηρεσία του, και με τον όρο να του προσφέρουν τα κάλη τους,³² τους επέτρεπε να μεταχειρίζονται τους υπηκόους του όπως ήθελαν, οδηγώντας έτσι όλους τους λαούς του στο έσχατο σκαλοπάτι της εξαθλίωσης.